МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Конспект лекцій

Навчальний посібник

Рекомендовано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського
як навчальний посібник для здобувачів ступеня магістра
за освітньою програмами *«Економіка і бізнес»*
спеціальності *051 «Економіка»*

Укладач: С. О. Тульчинська

Електронне мережеве навчальне видання

Київ
КПІ ім. Ігоря Сікорського
2024

УДК 330.338 (303)
Т 35

Укладач: *Тульчинська Світлана Олександрівна*, д-р економ. наук, проф.

Рецензент *Шашина Марина Володимирівна*, д-р економ. наук, проф., професор кафедри економіки і підприємництва

Відповідальний редактор *Вовк Ольга Миколаївна*, д-р економ. наук, проф., професор кафедри економічної кібернетики, КПІ ім. Ігоря Сікорського

Гриф надано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського
(протокол № 2 від 08.11.2024 р.)
за поданням вченої ради факультету менеджменту та маркетингу
(протокол № 3 від 30.09.2024 р.)

Т 35 **Стратегії розвитку соціально-економічних систем**. Курс лекцій [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра за освітньою програмою «Економіка і бізнес» спец. 051 «Економіка» / КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад.: С. О. Тульчинська. – Електрон. текст. дані (1 файл). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2024. – 139 с.

Навчальний посібник «Стратегії розвитку соціально-економічних систем. Курс лекцій» складений відповідно змістовним вимогам освітньо-професійної програми другого магістерського рівня вищої освіти «Економіка і бізнес» спеціальності 051 «Економіка» з метою надання допомоги освоєння дисципліни «Стратегії розвитку соціально-економічних систем». Містить комплекс лекцій відповідно силабусу дисципліни.

УДК 330.338 (303)

Реєстр. № НП 24/25-101. Обсяг 5,8 авт. арк.
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
проспект Берестейський, 37, м. Київ, 03056
https://kpi.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5354 від 25.05.2017 р.

© КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2024

ЗМІСТ

стр.

ВСТУП ……..... 5

Тема 1. *Сутність, властивості, різновиди соціально-економічних систем*

Лекція 1.Соціально-економічні системи та їх сутність ……..... 7

Контрольні питання …….....16

Завдання для самостійної підготовки ……... 17

Література ……..... 18

Тема 1. *Сутність, властивості, різновиди соціально-економічних систем*

Лекція 2. Властивості соціально-економічних систем та їх різновиди ……20

Контрольні питання …….....28

Завдання для самостійної підготовки ……... 29

Література …… 30

Тема 1. *Сутність, властивості, різновиди соціально-економічних систем*

Лекція 3. Різновиди соціально-економічні системи та їх розвиток ….32

Контрольні питання ……..... 39

Завдання для самостійної підготовки ……... 39

Література ……..... 41

Тема 2. *Організаційно-правові засади стратегій розвитку соціально-економічних систем*

Лекція 4. Інституційне та організаційно-правове забезпечення стійкості розвитку соціально-економічних систем ……..... 44

Контрольні питання ……..... 56

Завдання для самостійної підготовки ……... 57

Література ……..... 59

Тема 3. *Стратегії розвитку сфер економічної діяльності як елементів соціально-економічної системи*

Лекція 5. Стратегії розвитку соціально-економічних систем …….. 61

Контрольні питання ……..... 67

Завдання для самостійної підготовки ……... 68

Література ……..... 69

Тема 4. *Різновиди стратегій розвитку соціально-економічних систем*

Лекція 6. Формування стратегії розвитку національної соціально-економічної системи під впливом глобалізації ……..……..71

Контрольні питання ……..... 78

Завдання для самостійної підготовки ……... 78

Література ……..... 79

Тема 4. *Різновиди стратегій розвитку соціально-економічних систем*

Лекція 7. Постіндустріальні напрями розвитку соціально-економічних систем …….. 82

Контрольні питання ……..... 102

Завдання для самостійної підготовки ……... 103

Література ……..... 104

Тема 4. *Різновиди стратегій розвитку соціально-економічних систем*

Лекція 8. Стратегії управління розвитком підприємств …….. 107

Контрольні питання ……..... 123

Завдання для самостійної підготовки ……... 124

Література ……..... 124

Тема 5. *Міжнародні стратегії економічного розвитку*

Лекція 9. Міжнародні стратегії економічного розвитку в контексті інтеграційних процесів та глобальних проблем ..……129

Контрольні питання ……..... 136

Завдання для самостійної підготовки ……... 137

Література ……138

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Стратегії розвитку соціально-економічних систем» забезпечує опанування здобувачами вищої освіти другого (магістерського) рівня теоретико-методичних, методологічних та прикладних положень щодо стратегій розвитку соціально-економічних систем на макро-, мезо- та мікрорівнях. Сучасні виклики розвитку соціально-економічних систем різних рівні характеризуються високим ступенем нестабільності та ризикованості, що зумовлені різноманітними екзогенними причинами. Це та інше зумовлює необхідність дослідження стратегій розвитку соціально-економічних систем різних рівнів та на основі існуючих тенденцій розроблення стратегій їх подальшого розвитку. Виокремлення та розроблення стратегій розвитку соціально-економічних систем різних рівні дозволяє підвищити їх конкурентоспроможність та стійкість, досягти гармонійність соціального, економічного та екологічного розвитку тощо.

Мета навчальної дисципліни «Стратегії розвитку соціально-економічних систем» – надати здобувачам вищої освіти ґрунтовних знань з теоретичного підґрунтя, методології та інструментарію обґрунтування засад розроблення стратегій розвитку соціально-економічних систем, що забезпечують стійкість розвитку соціально-економічних систем та гнучкість адаптації для пристосування до швидкозмінніх умов розвитку соціально-економічних систем.

Предметом дисципліни є сукупність теоретичних, методичних питань та практичних аспектів щодо обґрунтування стратегій розвитку соціально-економічних систем макро-, мезо- та мікрорівнів.

Основною метою даного методичного посібника виступає допомога здобувачам вищої освіти другого (магістерського) рівня в оптимізації набутих завдань, освоєння сучасних тенденцій стратегій розвитку соціально-економічних систем, усвідомлення теоретичного матеріалу щодо розвитку соціально-економічних систем на макро-, мезо- та мікрорівнях. Матеріал

викладений в доступній для сприйняття формі, що сприятиме раціоналізації використання лекційного часу, ефективного засвоєння інформації здобувачами, покращення якості візуального сприйняття лекційного матеріалу.

ТЕМА 1

СУТНІСТЬ, ВЛАСТИВОСТІ, РІЗНОВИДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Лекція 1

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ СИСТЕМИ ТА ЇХ СУТНІСТЬ

План

1. **Вступ до дисципліни «Стратегії розвитку соціально-економічних систем»**
2. **Соціально-економічні системи та їх сутність**
3. **Системний підхід в економіці**

Короткий опис лекції

Необхідність вивчення та дослідження стратегій розвитку соціально-економічних систем. Мета та предмет вивчення дисципліни «Стратегії розвитку соціально-економічних систем». Компетентності та програмні результати вивчення дисципліни «Стратегії розвитку соціально-економічних систем». Соціально-економічні системи та їх сутність. Мета та завдання теорії систем. Сутність понять «система», «соціально-економічна система». Взаємозв'язок понять «соціально-економічна система», «елемент», «структура», «система». Системний підхід. Необхідні процедури системного підходу для аналізу та вивчення соціально-економічних систем. Системне мислення.

1. ВСТУП ДО ДИСЦИПЛІНИ «СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ»

Навчальна дисципліна «Стратегії розвитку соціально-економічних систем» забезпечує опанування здобувачами вищої освіти теоретико-методичних, методологічних та прикладних положень щодо стратегій розвитку соціально-економічних систем на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Сучасні виклики розвитку соціально-економічних систем різних рівні характеризуються високим ступенем нестабільності та ризикованості, що зумовлені різноманітними екзогенними причинами. В умовах жорстокої конкуренції і швидко мінливому зовнішньому середовищі соціально-економічні системи повинні вчасно реагувати на зміни, розробляти та впроваджувати стратегії розвитку.

Це та інше зумовлює необхідність дослідження стратегій розвитку соціально-економічних систем різних рівнів та на основі існуючих тенденцій розроблення стратегій їх подальшого розвитку. З врахуванням визначених аспектів, дослідження теорії та методології стратегічного розвитку соціально-економічних систем є необхідним чинником набуття компетентностей для економістів для їх подальшого впровадження у діяльності підприємств, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших державних і муніципальних організацій національного та глобального рівнів. Виокремлення та розроблення стратегій розвитку соціально-економічних систем різних рівні дозволяє підвищити їх конкурентоспроможність та стійкість, досягти гармонійність соціального, економічного та екологічного розвитку тощо.

Мета навчальної дисципліни – надати здобувачам вищої освіти ґрунтовних знань з теоретичного підґрунтя, методології та інструментарію обґрунтування засад розроблення стратегій розвитку соціально-економічних систем, що забезпечують стійкість розвитку соціально-економічних систем різних рівнів та гнучкість адаптації для пристосування до швидкозмінніх умов розвитку соціально-економічних систем.

Предметом дисципліни є сукупність теоретичних, методичних питань та практичних аспектів щодо обґрунтування стратегій розвитку соціально-економічних систем макро-, мезо- та мікрорівнів.

Викладання навчальної дисципліни орієнтоване на формування у здобувачів вищої освіти ряду компетентностей:

- Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

- Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.
- Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).
- Здатність працювати в команді.
- Здатність застосовувати науковий, аналітичний, методичний інструментарій для обґрунтування стратегії розвитку економічних суб'єктів та пов'язаних з цим управлінських рішень.
- Здатність збирати, аналізувати та обробляти статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, які необхідні для розв'язання комплексних економічних проблем, робити на їх основі обґрунтовані висновки.
- Здатність визначати ключові тренди соціально економічного та людського розвитку.
- Здатність формулювати професійні задачі в сфері економіки та розв'язувати їх, обираючи належні напрями і відповідні методи для їх розв'язання, беручи до уваги наявні ресурси.
- Здатність обґрунтовувати управлінські рішення щодо ефективного розвитку суб'єктів господарювання.
- Здатність оцінювати можливі ризики, соціально економічні наслідки управлінських рішень.
- Здатність до розробки сценаріїв і стратегій розвитку соціально-економічних систем.

Вивчення дисципліни дозволить сформувати у здобувача вищої освіти наступні програмні результати навчання:

- Розробляти, обґрунтовувати і приймати ефективні рішення з питань розвитку соціально-економічних систем та управління суб'єктами економічної діяльності.

- Вільно спілкуватися з професійних та наукових питань державною та іноземною мовами усно і письмово.
- Обґрунтовувати управлінські рішення щодо ефективного розвитку суб’єктів господарювання, враховуючи цілі, ресурси, обмеження та ризики.
- Розробляти сценарії і стратегії розвитку соціально-економічних систем.

2 СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ СИСТЕМИ ТА ЇХ СУТНІСТЬ

У сучасні науковій літературі та у повсякденному житті ми дуже часто чуємо та застосовуємо поняття «система», «системний підхід», «системний аналіз», «системне вивчення» тощо.

І це пов’язано із тим, що будь-які явища, процеси і проблеми вивчаються як система, тобто як сукупність елементів, що їх складають, зв’язків і відносин між ними.

Системність виступає як засіб і форма виразу якісної і кількісної складності досліджуваного об’єкту.

Сукупність численних наукових теорій і концепцій, що займаються проблемами систем будь-яких типів, а також напрацьованих ними методологічних принципів, підходів, методів (включаючи системний підхід і системний аналіз) створюють загальну теорію і методологію дослідження систем, формують певну галузь наукових знань – **науку про системи**.

Мета загальної теорії систем полягає у пошуку принципів, які є загальними для різних об’єктів, на підставі визначеної дослідженнями подібності і/або відповідності їх певних властивостей і характеристик (структури, функцій, функціонування, розвитку та ін.).

На відміну від загальної теорії систем, інші галузі науки, наприклад, економіка, економіка, займаються вивченням і аналізом принципів і

властивостей конкретних систем (їх типів, якою можна вважати і соціально-економічну систему), а відтак доповнюють загальну теорію систем.

Основною категорією системних досліджень, а в нашому випадку – трансформацій СЕС, є, як вже зазначалось, соціально-економічна система.

Сутність поняття «система» (від гр. systema – це те, що складається з частин, об'єднане) полягає в тому, що це сукупність елементів, які знаходяться у відносинах і зв'язках між собою і утворюють визначену цілісність, єдність.

Отже систему можна розглядати як:

- будь-якої сукупності перемінних, властивостей або сутностей, яка досліджується;
- цілеспрямовану активність через управління як комплекс засобів досягнення загальної мети;
- численність елементів, що пов'язані між собою;
- комплекс елементів, які знаходяться у взаємодії;
- виокремленні ознаки об'єкту, які дозволяють його вважати системою.

Соціально-економічний аспект системи полягає в тому, що вона завжди конкретна, завжди специфічна, що саме й перетворює її на соціально-економічну систему.

Соціально-економічні системи можна віднести до складних імовірнісних динамічних систем, в яких відбуваються процеси виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних та інших благ. Ці системи належать систем з управлінням.

Серед систем, створюваних людьми, можна виокремити особливу категорію так званих цілеспрямованих систем, до яких належать соціально-економічні системи. Це такі системи, що мають ціль функціонування та містять у своєму складі людей як елементи. Такі системи являють собою надзвичайно складні об'єкти.

Під **соціально-економічною системою** можна розуміти складну, динамічну систему, що одночасно охоплює процеси виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних та інших благ.

А також існують і інші тлумачення соціально-економічної системи, а саме, СЕС це:

- упорядкована система взаємозв’язків між виробниками та споживачами матеріальних благ;
- сукупність економічних процесів, що пов’язані з розподілом обмежених ресурсів;
- сукупністю об’єктів, що називаються елементами, які взаємопов’язані, взаємодіють між собою і утворюють єдине ціле, що набуває властивостей, які не притаманні елементам;
- складне системне утворення, що пронизує усі сфери життєдіяльності і, поєднуючи чинники виробництва з урахуванням панівних цінностей і, відповідно, форм власності, забезпечує створення матеріальних і духовних благ і на цій основі – відтворення суспільства;
- сукупність підсистем різної природи: соціальної, економічної та політичної, які знаходяться у визначеному просторовому та часовому проміжку, а також взаємозв’язків між ними;
- сукупність взаємопов’язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства;
- сукупність усіх видів економічної діяльності людей у процесі їх взаємодії, спрямованих на виробництво, обмін, розподіл та споживання товарів і послуг, а також на регулювання такої діяльності відповідно до мети суспільства.

Поняття «соціально-економічної системи» безпосередньо пов’язане із поняттями «елемент», «структура», «взаємозалежність», «цілісність».

- елемент – це структурна одиниця системи,
- структура – це спосіб зв’язку елементів в системі,
- система – це структурна єдність елементів, що її утворюють.

Соціально-економічні системи можуть бути різних рівнів макро- та мікрорівня.

З позиції системного підходу економіку країни можна визначити як функціональну підсистему суспільства – сукупність взаємозв’язаних ресурсів та економічних суб’єктів, що взаємодіють між собою у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання, утворюючи єдине ціле.

3 СИСТЕМНИЙ ПІДХІД В ЕКОНОМІЦІ

Під системним підходом сучасна економічна наука розуміє методологічний вираз принципу системності (як загальної теорії систем, так і певної галузі знань, зокрема економіка), загальнонаукову методологію дослідження і представлення явищ об’єктивної дійсності з позицій системного цілого та його закономірностей.

Системний підхід – це методологія наукового пізнання та практичної діяльності, а також пояснювальний принцип, в основі яких лежить розгляд досліджуваного об'єкта як системи.

Системний підхід полягає у відмові від однобічно аналітичних, лінійно-причинних методів дослідження. Основний акцент при його застосуванні робиться на аналіз цілісних властивостей об'єкта, виявлення різних зв'язків і структури. Системний підхід є найбільш універсальним методом аналізу – системного аналізу та дослідження будь-яких складних об'єктів.

Саме системний підхід передбачає послідовний перехід від загального до часткового, коли в основі розгляду лежить мета. Побудова моделі економічної системи належить до числа системних задач, при розв'язуванні яких синтезують розв'язки на основі великої кількості початкових умов.

Використання системного підходу в цих умовах дозволяє не тільки побудувати модель реальної системи, але й на базі цієї моделі вибрати необхідну кількість інформації для керування системою, оцінити показники її функціонування і тим самим на базі моделювання знайти найбільш ефективний варіант побудови та оптимальний режим функціонування

системи. Відповідно до системного підходу в процесах створення й дослідження складних економічних систем моделювання, їхніх елементів і функціональних підсистем виконується в декілька етапів і на різних рівнях залежно від ступеня деталізації системи.

Для управління економічними системами та їх системного аналізу рекомендує наступний перелік процедур:

1. Визначення межі досліджуваної економічної системи.

2. Визначення всіх надсистем, в які входить досліджувана економічна система як частина. Виходячи із взаємопов'язаності всіх сфер життя сучасного суспільства, будь-який економічний об'єкт, зокрема підприємство, слід вивчати як складову частину багатьох систем – економічних, політичних, державних, регіональних, соціальних, екологічних, міжнародних.

3. Визначення основних рис та напрямів розвитку всіх надсистем, яким належить дана система, зокрема, формулювання їх цілей та протиріч між ними.

4. Визначення ролі досліджуваної системи у кожній надсистемі як засоби досягнення цілей надсистеми. Слід розглянути при цьому два аспекти:

• ідеалізовану, очікувану роль системи з погляду надсистеми, тобто ті функції, які слід виконувати, щоб реалізувати цілі надсистеми;

• реальну роль системи у досягненні цілей надсистеми.

5. Виявлення складу системи, тобто визначення частин (елементів) з яких вона складається.

6. Визначення структури системи, що є сукупність зв'язків між його компонентами. Системотворення у функціонуванні фінансових інституцій: держава, територія, суб’єкт господарювання Слід наголосити на багатоструктурность будь-якої економічної системи.

Приклад. На підприємстві існує:

• організаційна структура, тобто сукупність так званих відносин субординації та координації, інакше кажучи, відносин підпорядкованості та узгодженості;

• інформаційна структура, що виражається у певних формальних та неформальних потоках інформації;

• потоки матеріалів, сировини, деталей, готових виробів, що становлять свої структури;

• структура, що є сукупністю відносин власності;

• морально-психологічна структура суто людських відносин – симпатії та антипатії між працівниками;

• відносини між різними групами працюючих, частина з яких має політичний характер, наприклад, між членами профспілок, партій, громадських рухів.

7. Визначення функцій активних елементів системи, їх «внесок» у реалізацію ролі системи загалом. Принципово важливим є гармонійне, несуперечливе поєднання функцій різних елементів системи.

8. Виявлення причин, що об'єднують окремі частини у систему, у цілісність. Вони звуться інтегруючі чинники, до яких у першу чергу належить людська діяльність. У ході діяльності людина усвідомлює свої інтереси, визначає цілі, здійснює практичні дії, формуючи системи засобів задля досягнення цілей. Вихідним, первинним фактором, що інтегрує, є мета. Мета у сфері діяльності є складне поєднання різних суперечливих інтересів. У перетині подібних інтересів, у своєрідній їх комбінації полягає справжня мета. Всебічне пізнання її дозволяє судити про ступінь стійкості системи, про її несуперечність, цілісність, передбачати характер її подальшого розвитку.

9. Визначення всіх можливих зв'язків, комунікацій системи із зовнішнім середовищем. Для справді глибокого, всебічного вивчення системи недостатньо виявити її зв’язки з усіма надсистемами, яким вона належить. Необхідно ще пізнати такі системи у довкіллі, яким належать компоненти досліджуваної системи.

10. Розгляд досліджуваної системи у розвитку.

Для глибокого розуміння будь-якої системи не можна обмежуватись розглядом коротких проміжків часу її існування та розвитку. Доцільно по

можливості дослідити всю її історію, виявити причини, що спонукали створити цю систему, визначити інші системи, з яких вона виростала та будувалася. Також важливо вивчати як історію системи чи динаміку її нинішнього стану, а й спробувати, використовуючи спеціальні прийоми, побачити розвиток системи у майбутньому, тобто прогнозувати її майбутні стани, проблеми, можливості.

Підбиваючи підсумок вищесказаному можна назвати таке. Успішність будь якої економічної діяльності вірогідніша, чім виші рівень системності, а невдачі викликані недостатньою системністю. Поява проблеми – ознака недостатньої системності, вирішення проблеми – результат підвищення системності.

Щоб задовольнити ці вимоги, досліднику недостатньо лише формально оволодіти системною методологією і навчитися раціонально використовувати її на практиці. Він має корінним чином змінити не лише своє ставлення до діяльності, але й принципово змінити стиль мислення, а саме оволодіти принципами та прийомами системного мислення.

Системне мислення – це вища форма людського пізнання, коли процеси відображення об’єктивної реальності базуються на цілісному відображенні досліджуваного об’єкта з позиції досягнення поставлених цілей дослідження на підставі знань, досвіду, інтуїції і передбачення.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Чим зумовлена необхідність дослідження стратегій розвитку соціально-економічних систем?
2. Яка мета та предмет вивчення дисципліни «Стратегії розвитку соціально-економічних систем»?
3. У чому полягає сутність поняття «система»?

4. Який існує взаємозв’язок між поняттями «соціально-економічної системи» та поняттями «елемент», «структура», «взаємозалежність», «цілісність»?

5. Що представляє собою соціально-економічна система?

6. Який взаємозв’язок між поняттями «соціально-економічна система», «елемент», «структура», «система».

7. Що таке системний підхід в економіці?

8. Які процедури необхідні для здійснення управління соціально-економічної системи на основі її аналізу?

9. Що таке системне мислення?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1. У чому полягають особливості самоорганізуючої системи?

2. Чим самоорганізуюча система відрізняється від системи?

3. Наведіть приклади соціально-економічних систем мікро- та макрорівнів. Доведіть їх належність до систем.

4. Розгляньте умовну ситуацію: внаслідок позаштатної ситуації на круїзному лайнері «Сонячний відпочинок» було допущено відхилення від прийнятого транспортного маршруту в результаті чого відбулося зіткнення бортової частини судна з кораловим рифом, як наслідок усі члени екіпажу та пасажири лайнеру були евакуйовані на безлюдний острів. Встановіть до якого типу соціально-економічної системи можна віднести тип відносин, який матиме місце між вцілілими особами на безлюдному острові та основні сценарії розвитку подібних економічних відносин. Поясність, які фактори грали визначальну роль при визначенні типу економічної системи.

5. Визначте ключові структурні елементи побудови соціально-економічних систем. Проаналізуйте ключові показники структури та стану національної економічної системи України у динаміці (протягом останніх 5

років). Поясніть основні причини ідентифікованих у ході виконання завдання структурних зрушень в соціально-економічній системі, запропонуйте обґрунтований перелік перспективних заходів до покращення поточного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адізес І. К. Стилі хорошого і поганого менеджменту. пер. з англ. Валерія Глінка. Київ : «Наш формат», 2020. 222 с.

2. Буднік М. М., Невертій Г. С., Курилова Н. М. Стратегічне управління: навчальний посібник. Київ, Видавничий дім «Кондор», 2020. 292 с.

3. Законодавство України. Сайт Верховної Ради України. URL:http://rada.gov.ua

4. Макроекономічний огляд та прогноз. Міністерство фінансів України. URL:https://mof.gov.ua/uk/makroogljad.

5. Міністерство освіти і науки України. URL: http://mon.gov.ua.

6. Мошек Г. Є., Федоренко В. Л., Соломко А. С. Менеджмент організації. Теорія та практика : навч. посіб. XXI ст.; за заг. ред. Мошека Г. Є. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, «Ліра-К», 2020. 419 с.

7. Мошек Г. Є., Федоренко В. Л., Соломко А. С. Менеджмент організації. Теорія та практика : навч. посіб. XXI ст.; за заг. ред. Мошека Г. Є. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : «Ліра-К», 2020. 419 с.

8. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: www.rada.gov.ua.

9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

10. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: http://www.kmu.gov.ua.

11. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: www.me.gov.ua.

12. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2024-2026 роки. Міністерство економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=77059300-efc0-4c61-8a67-3974e0cd27a5&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkraini.

13. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

14. Сторінка викладача в електронному кампусі НТУУ «КПІ». URL: http://login.kpi.ua.

15. Сумець О. М. Стратегічний менеджмент : підручник. Харків, ХНУВС. 2021. 208 с.

16. Таран О. М. Стратегічне управління: навч. посіб. Харків, Харк. нац. аграр. ун-т, 2020. 345 с.

17. Шкільняк М. М, Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л., Демків І. О. Менеджмент: підручник. Тернопіль, ЗУНУ, 2022. 258 с.

18. Що відбудеться в українській економіці. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvitu-za-kviten-2024-roku.

ТЕМА 1

СУТНІСТЬ, ВЛАСТИВОСТІ, РІЗНОВИДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Лекція 2

ВЛАСТИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ТА ЇХ РІЗНОВИДИ

План

1. Загально системні властивості соціально-економічних систем

2. Специфічні властивості соціально-економічних систем та їх різновиди

3. Особливості соціально-економічних систем

4. Системний аналіз соціально-економічних систем

Короткий опис лекції

Властивості соціально-економічних систем. Загальносистемні властивості соціально-економічних систем: цілісність та подільність, ієрархічність побудови та взаємозалежність, динамічність, стохастичність, емерджменність. Специфічні властивості соціально-економічних систем. Особливості соціально-економічних систем. Вертикальні та горизонтальні взаємозв’язки елементів соціально-економічних систем. Ланки підсистем соціально-економічних систем (продуктивні сили, система економічних відносин, механізм господарювання) та їх характеристика. Суб'єктивні та об’єктивні фактори механізму господарювання соціально-економічних систем. Системний аналіз в економіці.

1. ЗАГАЛЬНО СИСТЕМНІ ВЛАСТИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Будь-яка соціально-економічна система має загальносистемні та специфічні властивості.

До загальносистемних властивостей економіки можна віднести її **цілісність та подільність, ієрархічність побудови та взаємозалежність, динамічність, стохастичність, емерджменність**.

Цілісність. СЕС складається з елементів та підсистем, якими можна вважати її сектори, регіони, окремі господарські одиниці (підприємства, банки тощо). Цілісність соціально-економічної системи полягає в тому, що всі її елементи мають бути засобом досягнення спільних цілей, які постають перед СЕС в цілому. Забезпечити цілісність економіки покликане управління нею. Адже, як уже зазначалося, цілі окремих підсистем системи можуть суперечити одна одній та цілі всієї системи. **Цілісність,** що утворюється сукупністю елементів і не зводиться до їх суми.

Подільність СЕС пояснюється тим, що вона складається з певних елементів, які можна розглядати не тільки, як складові підсистеми, а як окремі системи, якім притаманні ті ж самі властивості, що і системі.

Ієрархічність СЕС полягає в тому, що вона є підсистемою в системі вищого порядку – у регіональній та світовій економіці. Окрім цього, кожний її компонент (галузь, регіон, підприємство) також є системою. До найважливіших підсистем економіки можна віднести підсистеми управління, виробничу та фінансово-кредитну підсистеми. Зауважимо, що економіку з огляду на її складність не можна звести до якоїсь однієї ієрархії.

Відносини **взаємозалежності** між елементами і цілісність підпорядковані певним закономірностям та можуть набувати різних логічних форм (одиничне і загальне, сутність і явище, частина і ціле, зовнішнє і внутрішнє, безпосереднє і опосередковане).

Динамічність соціально-економічних процесів, що полягає у зміні параметрів та структури економічних систем під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

Стохастичний характер економічних явищ, з огляду на який для їх опису застосовуються статистичні методи дослідження, а це означає, що поводження соціально-економічних систем не піддається абсолютно точному детальному опису та прогнозуванню;

Емерджентність – як найвищий прояв цілісності та складності тобто наявність таких специфічних властивостей системи, які не випливають з властивостей, притаманних її елементам, а виникають у процесі їхньої взаємодії як наслідок відповідних кооперативних ефектів. Саме емерджентні властивості економічних систем є найменш доступними для спостереження та вимірювання, що вельми утруднює дослідження таких систем та управління ними. Загальні закономірності появи нових властивостей, породжуваних об'єднанням економічних об'єктів, явищ та процесів, можна виявити та кількісно описати, лише проаналізувавши значний обсяг інформації.

Цілісність, подільність, ієрархічність, взаємозалежність, динамічність, стохастичнфсть, емерджентність – це **загальносистемні властивості СЕС**, які проявляються в тому, що змінення будь-якого компоненту системи впливає на всі інші компоненти і призводить до зміни соціально-економічної системи в цілому, і навпаки, будь-яке змінення системи позначається на всіх елементах системи.

2. СПЕЦИФІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ТА ЇХ РІЗНОВИДИ

Специфічні властивості національної економіки виникають у процесі взаємодії її підсистем. Найбільш істотною специфічною особливістю економічної системи є її складність.

Складність соціально-економічної системи полягає передусім у тому, що зміна структури, зв’язків та поводження довільного економічного суб’єкта впливає на решту економічних суб’єктів і спричиняє зміну системи в цілому. Водночас будь-яка зміна в системі на макрорівні позначається на структурі, зв’язках та поводженні економічних суб’єктів.

Ще однією ознакою складності економічної системи є наявність великої кількості як прямих, так і зворотних зв’язків (матеріальних, інформаційних) між її елементами та підсистемами.

Суспільство в цілому та економічна сфера як його частина настільки складні, що потребують існування особливої підсистеми, яка має забезпечувати їхню єдність та цілісність. Саме такою є підсистема управління (законодавча, виконавча, судова гілки влади, силові структури тощо).

Таким чином, можна виокремити дві сфери економіки: управління та контролю і реальну. Перша сфера охоплює державу та її територіальні утворення, а друга – підприємства, організації, домогосподарства та людину, що бере участь у соціально-економічних зв’язках. Усередині кожної сфери та між ними циркулюють потоки інформації. Компоненти цих сфер взаємодіють завдяки наявності в них суперечливої системи потреб та цінностей. Взаємозв’язок компонентів реальної сфери економіки забезпечує ринок.

3. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Щоб описати соціально-економічну систему, необхідно виокремити її компоненти, тобто виконати аналіз (декомпозицію) її структури, визначити її складові (підсистеми, елементи, входи, виходи), а також зв’язки між ними та зовнішнім середовищем.

Залежно від мети дослідження економіки можна брати різні «первинні» елементи: індивіда з його потребами, домогосподарство, елементарну технологічну операцію, підприємство, галузь, усю економіку в цілому.

Компоненти та елементи економіки характеризуються складною системою взаємозв’язків – як безпосередніх, так і опосередкованих, прямих і зворотних, функціональних, причинних, інформаційних.

Також особливостями СЕС є те, що:

- закономірності економічних процесів можна виявити тільки на підставі достатньої кількості спостережень;
- економіка як складна система має здатність до самоорганізації;
- її підсистеми не мають чітких меж: один і той самий елемент (економічний суб’єкт) може одночасно брати участь у різних процесах функціонування економіки, може бути елементом багатьох її підсистем;
- економічні процеси не можна ізолювати від зовнішнього середовища та спостерігати їх у «чистому» вигляді.

Особливе місце в становленні, функціонуванні та розвитку соціально-економічної системи належить **її суб'єктам** як активній рушійній, перетворюючій силі. Кожний суб'єкт є носієм певних прав, обов'язків та відповідальності, які реалізує в процесі своєї функціональної діяльності.

Залежно від цього існують різноманітні класифікації економічних суб'єктів: індивід, колектив, держава; виробник (продавець), посередник, споживач (покупець); фізичні та юридичні особи; вітчизняні та іноземні; інституціональні (виробничі підприємства, банки, біржі) тощо.

Наявність не тільки необхідних, а й достатніх елементів для саморозвитку, самовідтворення, поліфункціональної діяльності системи характеризує її цілісність, самодостатність. Ознака органічності системи вказує на внутрішню, родинно-генетичну єдність, чистоту, нечужинність її елементів.

Тип взаємозв'язку елементів системи може бути «вертикальним» або «горизонтальним».

Вертикальна залежність виявляється у відносинах примусу, влади підкори, керованості підлеглості.

Горизонтальні зв'язки є партнерськими, добровільними, конкурентними. У соціальне орієнтованих економічних системах домінують саме партнерські взаємини.

Соціально-економічна система має три основні ланки, підсистеми:

економічну структуру продуктивних сил суспільства,

систему економічних відносин і

механізм господарювання.

Продуктивні сили – це система економічних факторів, які в процесі суспільного поділу праці забезпечують перетворення навколишнього середовища, створюють блага для задоволення потреб людини і суспільства, визначають рівень продуктивності суспільної праці.

Економічні відносини – являють собою сукупність соціально-економічних та організаційно-виробничих зв'язків між господарюючими суб'єктами в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ, послуг і доходів.

Механізм господарювання узгоджує функціонування і розвиток ланок економічної системи, приводить у відповідність продуктивні сили і економічні відносини. Він являє собою сукупність конкретних форм господарювання, організаційно-інституціональних систем, методів та важелів регулювання економічних процесів.

Механізм господарювання втілює дію як **суб'єктивних, так і об'єктивних факторів.**

Вплив суб'єктивних факторів визначається цілеспрямованою діяльністю людини та її суспільних утворень.

Об'єктивні фактори означають незалежний від волі та свідомості людини, визначений дією економічних законів перебіг соціально-економічних процесів. Нехтування об'єктивними факторами, керованість у своїх діях суб'єктивними бажаннями і довільними рішеннями окремих посадових осіб призводить до волюнтаризму, гальмує розвиток системи. Проте об'єктивні закони виявляють себе і реалізуються через діяльність людей, суспільних

інституцій, держави. Чим вищий ступінь пізнання економічних законів, відповідності соціально-політичної та економічної практики їхнім вимогам, тим поступовішим і прогресивнішим є розвиток суспільної системи.

Отже, механізм господарювання є сукупністю форм організації та управління суспільними діями економічних суб'єктів, спрямованих на реалізацію економічних законів. Центральне місце в соціально-економічній системі належить людині. Як головна продуктивна сила, уособлення економічних відносин, суб'єкт і об'єкт господарської діяльності, носій і реалізатор економічних потреб та інтересів вона поєднує і узгоджує функціонування всіх ланок економічної системи. Місце людини в суспільній ієрархії, можливість і форми її самореалізації зумовлюють характер економічної системи. Поліструктурність і поліфункціональність людини визначають двоїстий характер продуктивних сил.

4. СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Якщо системний підхід – це деякий загально-методологічний принцип системних досліджень, то системний аналіз – це рецептурна, або апаратна реалізація системного підходу або технологія системного підходу. Він постає як сукупність методичних засобів реалізації системного підходу при підготовці та обґрунтуванні рішень щодо складних проблем різного характеру.

Взагалі, сам термін "системний аналіз" розкриває головні риси дослідження проблем за допомогою такого аналізу. Якщо термін "системний" використовується для пояснення того факту, що в основі досліджень лежить концепція систем, то термін "аналіз" вказує на характер процедури обґрунтування рішень, яка передбачає:

1) поділ проблеми на її складові, які більш доступні для розв’язання;

2) використання потрібних методів розв’язання окремих задач;

3) поєднання частинних розв'язків у загальний.

Отже, провідною концепцією системного аналізу є системний підхід. В свою чергу, системний аналіз є інструментом системного підходу, що ґрунтується на теорії систем. Основу системного аналізу складають загальні ідеї, оригінальний підхід до проблеми, що вирішується, побудова математичних моделей.

Таким чином, **системний аналіз** – це спосіб вивчення складних об’єктів з метою виявлення впливу зв’язку елементів і підсистем на властивості об’єкту в цілому. Предметом системного аналізу є методологія (сукупність методологічних засобів, система дій), яка призначена для вирішення проблеми (підготовки та обґрунтування рішень для дослідження цілі) на основі різного наукового інструментарію.

Системний аналіз базується на системології, принципах кібернетики та моделюванні і відіграє роль інструмента системного підходу. Крім того, системний аналіз будується на основі математичного аналізу та теорії ймовірності, дискретної математики та дослідження операцій, а також використовує сучасні комп’ютерні технології для реалізації своїх базових методів та розв’язання прикладних задач.

Окремо потрібно виділити зв’язок із методами дослідження операцій, оскільки вони складають вагому частину математичних методів системного аналізу. Тому, іноді термін "системний аналіз" не вводять, маючи на увазі, що проблематика системного аналізу належить до області дослідження операцій при розширеному тлумаченні останнього терміну, однак, необхідно розмежовувати їх задачі.

Як два напрямки системних досліджень, які базуються на системному підході, системний аналіз та дослідження операцій мають багато спільного. У той же час вони відрізняються своїм відношенням до процесу формулювання цілей. При використанні методів дослідження операцій питання про постановку цілі операції залишаються осторонь: неявно припускається, що ціль вже визначена і необхідно розробити пропозиції щодо плану операції, використовуючи математичні методи. Така постановка задачі не випадкова,

оскільки формулювання цілей – процес творчий і майже повністю відноситься до неформальної частини прийняття рішень (до формальної частини відноситься використання методів дослідження операцій).

Отже, проблема формулювання цілі операції – це проблема концептуального характеру. Тому, перевагу відносно формальноматематичних методів мають евристичні (перші відіграють допоміжну роль). Цю проблему не можна віднести до області дослідження операцій як теорії математичних моделей прийняття рішень. Тобто визначення цілі знаходиться поза межами дослідження операцій як наукового напрямку системних досліджень. Процес обґрунтування та постановки цілей є важливим елементом системного аналізу і по суті складає його предмет дослідження.

Таким чином, системний аналіз є ширшим за дослідження операцій з точки зору обґрунтування та вибору цілей, для досягнення яких потрібно використати певні ресурси.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Які властивості соціально-економічних систем відносяться до загальносистемних? Назвіть їх та дайте пояснення кожній з ний.
2. Що відноситься до специфічних властивостей соціально-економічних систем?
3. Назвіть особливості соціально-економічних систем.
4. Які місце займають суб’єкти при дослідженні соціально-економічних систем?
5. Які існують типи взаємозв’язку елементів соціально-економічних систем?
6. Які основні ланки підсистем має соціально-економічна система?
7. Які суб’єктивні та об’єктивні фактори механізму господарювання соціально-економічних систем Ви знаєте?

8. Що таке системний аналіз в економіці?

9. Що передбачає системний аналіз при прийнятті управлінських рішень щодо розвитку соціально-економічних систем?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1. Наведіть приклади вертикальних та горизонтальних зв’язків на рівні соціально-економічних систем макро-, мезо- та мікрорівнів.

2. Наведіть приклади суб’єктивних та об’єктивних факторів впливу на соціально-економічні системи макро-, мезо- та мікрорівнів.

3. Обґрунтуйте або спростуйте твердження, що «системний аналіз не можливо застосувати без системного підходу».

4. Наведіть приклади проведення системного аналізу по відношенню до соціально-економічних систем різних рівнів.

5. Побудуйте типологію розподілу соціально-економічних систем на основі вивчених властивостей та особливостей функціонування соціально-економічних систем. Наведіть приклади національних економічних систем, що відносяться до того чи іншу типу, обґрунтуйте свою думку. Сформуйте перелік факторів, які грають провідну роль у контексті віднесення національної економічної системи до конкретного типу.

6. Охарактеризуйте основні прояви властивостей соціально-економічних систем такі як цілісність, подільність, ієрархічність, взаємозалежність, динамічність, стохастичність та емерджентність на прикладі конкретної соціально-економічної системи (національного, галузевого або мікрорівня). Опишіть взаємозв’язок даних властивостей з системним підходом та основними складовими системного аналізу у межах обраної соціально-економічної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адізес І. К. Стилі хорошого і поганого менеджменту. пер. з англ. Валерія Глінка. Київ : «Наш формат», 2020. 222 с.
2. Буднік М. М., Невертій Г. С., Курилова Н. М. Стратегічне управління: навчальний посібник. Київ, Видавничий дім «Кондор», 2020. 292 с.
3. Законодавство України. Сайт Верховної Ради України. URL:http://rada.gov.ua
4. Макроекономічний огляд та прогноз. Міністерство фінансів України. URL:https://mof.gov.ua/uk/makroogljad.
5. Міністерство освіти і науки України. URL: http://mon.gov.ua.
6. Мошек Г. Є., Федоренко В. Л., Соломко А. С. Менеджмент організації. Теорія та практика : навч. посіб. XXI ст.; за заг. ред. Мошека Г. Є. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, «Ліра-К», 2020. 419 с.
7. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: www.rada.gov.ua.
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.
9. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: http://www.kmu.gov.ua.
10. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: www.me.gov.ua.
11. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2024-2026 роки. Міністерство економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=77059300-efc0-4c61-8a67-3974e0cd27a5&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkraini.
12. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.
13. Сторінка викладача в електронному кампусі НТУУ «КПІ». URL: http://login.kpi.ua.

14. Сумець О. М. Стратегічний менеджмент : підручник. Харків, ХНУВС. 2021. 208 с.

15. Таран О. М. Стратегічне управління: навч. посіб. Харків, Харк. нац. аграр. ун-т, 2020. 345 с.

16. Шкільняк М. М, Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л., Демків І. О. Менеджмент: підручник. Тернопіль, ЗУНУ, 2022. 258 с.

17. Що відбудеться в українській економіці. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvitu-za-kviten-2024-roku.

ТЕМА 1
СУТНІСТЬ, ВЛАСТИВОСТІ, РІЗНОВИДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Лекція 3
РІЗНОВИДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ СИСТЕМИ ТА ЇХ РОЗВИТОК

План

1. **Різновиди соціально-економічних систем**
2. **Моделі трансформаційних зрушень у національних економіках транзитивних країн**
3. **Розвиток соціально-економічних систем**

Короткий опис лекції

Різновиди соціально-економічних систем. Класифікація соціально-економічних систем за технологічним способом виробництва. Роль форми власності у розвитку соціально-економічних систем. Сім моделей соціально-економічних систем, що виокремлюються в країнах з трансформаційною економікою. Системний розвиток. Вплив середовища на розвиток різних соціально-економічних систем. Взаємозалежність розвитку та трансформації. Еволюційна та революційна форми розвитку.

1. РІЗНОВИДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Важливим питанням є класифікація соціально-економічних систем. Економічна система складне, багатоструктурне і поліфункціональне соціально-економічне явище.

В економічній літературі визначають різні моделі, типи економічних систем. Класифікація їх залежить від різних критеріїв.

Головними з них є **домінуюча форма власності**, технологічний спосіб виробництва, спосіб управління і координації економічної діяльності тощо. Поділ економічних систем за переліченими ознаками є певною мірою умовним.

Наприклад, поширеною є **класифікація економічних систем за технологічним способом виробництва,** рівнем розвитку продуктивних сил. Розрізняють:

- доіндустріальне суспільство економічну систему, в якій домінує ручна праця;
- індустріальне суспільство, основою якого є машинна праця;
- постіндустріальне суспільство, що ґрунтується на автоматизованій праці, оснащеній комп'ютерною інформацією.

Однак ці системи суттєво розрізняються і механізмом господарювання, і домінуючим об'єктом власності, і різноманітністю суб'єктів економічної діяльності.

Багатокритеріальним є поділ економічних систем на ринкові та адміністративно-командні системи.

Ринкова економіка

Основними характерними рисами ринкової економіки є такі: різноманітність форм власності при домінуванні приватної, панування товарно-грошових відносин, свобода підприємництва, конкурентний механізм господарювання, матеріальне стимулювання, вільне ціноутворення, що ґрунтується на взаємодії попиту і пропозиції, регулююча економічна роль держави, особиста свобода, домінування індивідуального інтересу тощо.

Адміністративна (командна, планова) економіка

Адміністративно-командна система заснована на пануванні державної власності, одержавленні народного господарства, відсутності конкуренції, директивному плануванні, неринкових господарських зв'язках, зрівняльному

характері розподілу, ігноруванні законів товарно-грошового обігу, жорсткому ієрархічному підпорядкуванні суб'єктів господарювання, нерозвиненості або й відсутності ринкового менталітету тощо.

Змішана економічна система, яка характеризує сучасні розвинені країни, еволюціонувала з економіки чистого ринку, врахувала його недоліки і відмови.

Сучасні розвинені економічні системи характеризуються різноманітністю форм власності та господарювання, якісними зрушеннями у відносинах приватної власності, конкурентному механізмі, значною економічною роллю держави, прогнозуванням соціально-економічних процесів тощо.

Перехідна економічна система характерна для країн, які звільняються від недоліків адміністративно-командної системи. В таких умовах трансформаційні процеси відбуваються суперечливо, бурхливо, з гострими соціально-економічними потрясіннями, кризовими явищами. Саме таке становище характерне для сучасної України, інших країн, що утворились на терені колишнього СРСР, усіх країн, що відходять від командно-адміністративної моделі.

Для жодної країни немає однозначних і загальновизнаних шляхів розвитку та безболісних рецептів досягнення добробуту і прогресу.

Отже, соціально-економічна система - це об'єктивна єдність закономірно пов'язаних між собою явищ і процесів економічного життя. Вона характеризується багатогранністю, усі її елементи перебувають в органічному взаємозв'язку один з одним і не існують поза її межами. Функціональна подібність до живого організму надає елементам економічної системи органічної цілісності. Цим дана система відрізняється від інших так званих сумарних систем.

2. МОДЕЛІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ У НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІКАХ ТРАНЗИТИВНИХ КРАЇН

Специфічні риси трансформаційних зрушень у національних економіках транзитивних країн прийнято гуртувати у певні стратегічні моделі. Найчастіше виокремлюють сім моделей.

1. **Китайська модель** (Китай, В'єтнам, Монголія). Трансформація економіки і перехід на ринкові засади передбачається в надрах старої командно-адміністративної системи. Процес трансформування визначено як поступовий, тривалий, поетапний. Система державного управління й планування не ліквідується, а пристосовується до нових умов.

2. **Угорська модель** – також означає поступовий перехід до ринкових відносин; ринкове середовище почало формуватися ще в надрах командно-адміністративної системи. Проте, на відміну від китайської моделі, командна система не зберігається, а поступово демонтується.

3. **Польська модель «шокової терапії»** – швидке руйнування адміністративної системи управління, прискорена приватизація, максимальна відкритість економіки для іноземних товарів і капіталу.

4. **Чеська-Словацька модель.** Економічні реформи спираються на старі традиції ринкової культури. Роздержавлення власності здійснюється м'якими, цивілізованими методами, шляхом акціонування й корпоралізації.

5. **Прибалтійська модель** (Естонія, Латвія, Литва). Специфіка її полягає в незначних масштабах народного господарства й ефективного використання факторів зовнішньої допомоги для стабілізації виробництва, споживання і фінансово-грошової системи1.

6. **Російська модель** – ґрунтується на приватизації, роздержавленні, внаслідок чого утворюються великі транснаціональні компанії олігархічного типу. Державна бюрократія зберігає сильні позиції.

7**. Українська модель** – де в чому подібна до російської. Специфічною рисою є досить тривалий час (практично перші десять років незалежності) пошуку оптимального стратегічного напряму, визначення стратегічної мети.

Отже, національна стратегія розвитку розробляється й здійснюється, виходячи з інтересів і можливостей країни, але з обов'язковим урахуванням впливу міжнародних факторів. Оскільки національні економіки є елементами системи світового господарства, вони залежать одна від одної і взаємно впливають одна на одну; кожній системі притаманна взаємодія і взаємозалежність її елементів. Тому економічна стратегія кожної країни так чи інакше впливає на динаміку розвитку міжнародної економіки, і це не байдуже для інших суб'єктів світового господарства.

3. РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Згідно з системною парадигмою будь-який суб'єкт господарювання можна розглянути у вигляді складної системи, а її трансформації у часі як **системний розвиток**, що обумовлюється управлінням.

Відповідно під час розгляду будь-якого суб'єкта господарювання і визначення його характеристик функціонування необхідно проаналізувати:

- системне середовище (оточення суб'єкта господарювання у структурних рівнях суспільства);
- структуру системи (тобто склад і взаємозв'язок ресурсів та процесів внутрішнього середовища суб'єкта господарювання);
- управління системою (систему управління суб'єктом господарювання);
- розвиток системи (динаміку руху та результатів суб'єкта господарювання).

На суб'єкти господарювання, як фізичних, так і юридичних осіб, можуть впливати різні середовища:

- особистісне середовище (потенціал окремої людини-працівника, його характер, мотиви, спрямування),
- сімейне середовище (група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом),
- індивідуально-групове середовище (друзі, знайомі за інтересами і хоббі людини, сусіди, працівники обслуговуючих організацій),
- наносередовище (робоче місце та виробниче оточення працівника),
- субмікросередовище (рівень створення товару, як готової продукції, що виводиться на продаж підприємством),
- мікросередовище (підприємства виробники, конкуренти), постачальники,
- мезосередовище (регіони, споживачі, товарні посередники, ринки, галузі),
- макросередовище (країна як цілісна господарська одиниця), мегасередовище (світова економіка в цілому, міжнародні економічні відносини, міжнародні організації, ТНК),
- метасередовище (глобальні загальносуспільні системи Світу: природна, біологічна, технологічна, економічна, соціальна та управлінська системи),
- космосередовище (міжпланетарне середовище Всесвіту) та
- Першооснови формування усіх середовищ та систем (Бог, як Вселенський Розум, творча енергія та рушійна сила, яка є вихідною формування усіх предметів і явищ природи).

У сучасному світі внаслідок активної інформатизації суспільства усі ці вищенаведені середовища охоплюють будь-якого суб’єкта господарювання (як складну відкриту динамічну систему) та значною мірою визначають його розвиток.

Розвиток означає вищий тип руху, зміни матерії і свідомості, перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового; це незворотна, спрямована, закономірна зміна.

Розвиток відбувається циклічно і хвилеподібно за схемою: прогрес – стагнація – регрес, а історична практика засвідчує, що невпинного, односпрямованого прогресу, лінійного розвитку в суспільстві не існує.

Форма розвитку може бути **еволюційна** (поступові кількісні та якісні зміни) або **революційна** (стрибкоподібні кількісні та якісні зміни). Розвиток суб'єкта господарювання відбувається завдяки зовнішньому впливу середовища й внутрішньому управлінню та наявній у людей властивості саморозвитку і самознищення, а закріплення результатів розвитку системи здійснюється завдяки самоорганізації системи.

Фактично розвиток суб'єкта господарювання відбувається з одного боку, вимушено, а з іншого – внаслідок притаманних системі ознак і характеризується певною специфікою, структурою, джерелом, формами, спрямованістю.

Таким чином, системний підхід щодо характеристики та оцінювання суб'єктів господарювання передбачає необхідність урахування постійних трансформацій, які виникають через отримання певних "імпульсів" від його системного середовища, структури, управління та розвитку. За етимологічним змістом поняття "**трансформаці**я" – це перетворення, перевтілення, зміна вигляду, форми, властивостей чого-небудь.

З позиції впливу на суб'єкт господарювання трансформацію можна визначити як процес заміни ознак одного господарського порядку подібними ознаками іншого порядку, наслідком чого є докорінне перетворення економічної системи в цілому. Сучасні трансформаційні процеси у суспільстві набули безперервного характеру, маючи форми одиночно-локальних, функціональних і міжсистемних трансформацій. Тому необхідно зауважити, що на початку XXI ст. характерною рисою функціонування суб'єктів господарювання буде домінування системного підходу і початок глобальної кластеризації суспільства, у яких трансформаційні процеси будуть обумовлені керованими міжсистемними чинниками.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. За якими характеристиками визначають різновиди соціально-економічних систем? Назвіть та охарактеризуйте їх.
2. Яка існує класифікація соціально-економічних систем за технологічним способом виробництва?
3. У чому полягають особливості соціально-економічних систем ринкового, командно-адміністративного та змішаного типів?
4. Охарактеризуйте основні риси моделей соціально-економічних систем, що виокремлюються в країнах з трансформаційною економікою.
5. Що таке «системний розвиток»?
6. Яке середовище може впливати на суб'єктів соціально-економічних систем?
7. Що таке «розвиток»?
8. У чому різниця між еволюційним та революційним розвитком?
9. У чому полягає сутність поняття «трансформація» і як вона пов'язана із розвитком?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1. Виокремить особливості соціально-економічних систем на рівні національної економіки України, регіонів України, сфери економічної діяльності, підприємства. Які притаманні процеси, зв'язки на рівні кожної із СЕС, чим вони відрізняються.
2. Наведіть приклади різних типів СЕС. Визначить їх ознаки та особливості.
3. До яких типів СЕС відноситься національна економіка України? Які горизонтальні та вертикальні зв'язки їй притаманні?

4. Серед провідних вчених-економістів розповсюдженим є твердження, що класичним прикладом соціально-економічної системи капіталістичного типу є національна економіка США, в свою чергу, хрестоматійним прикладом, так званого, "ринкового соціалізму" є соціально-економічна система Швеції.

5. Здійсніть порівняльний аналіз, згаданих соціально-економічних систем за основними структурними компонентами; визначте основні відмінності та спільні риси. Обґрунтуйте, які структурні компоненти соціально-економічної системи мають ключове значення в процесі визначення її видової приналежності.

6. Розгляньте еволюційний процес розвитку соціально-економічних систем в історичному та глобальному вимірі з точки зору трансформації основних технологічних укладів. Сформулюйте перелік ключових чинників, які виступали рушійними силами відповідних трансформаційних переходів, обґрунтовуючи останні відповідними статистичними даними. Визначте для якого технологічного укладу найбільш доцільно віднести вітчизняну соціально-економічну систему, відповідь обґрунтуйте.

7. Проаналізуйте ключові еволюційні стаді розвитку теорії соціально-економічних систем у розрізі відповідних праць вчених-економістів, заповнивши таблицю нижче.

Таблиця

Еволюційні стаді розвитку теорії соціально-економічних систем

Вчений-економіст	Теоретичний доробок (назва праці)	Характеристика теоретичних поглядів на функціонування соціально-економічних систем
А. Сміт		
Д. Рікардо		
Р. Коуз		
Л. Вальрас		
А. Маршал		
Т. Веблен		

Закінчення табл.

У. К. Мітчел		
Дж. М. Кейнс		
П. Самуельсон		
М. Фрідмен		
Ф. Хайек		

Доповніть представлену вище таблицю теоретичними поглядами на функціонування соціально-економічних систем сучасними теоріями (мінімум 5 вчених-економістів).

ЛІТЕРАТУРА

1. Tulchynska, S., Popelo, O., Vovk, O., Dergaliuk, B., Kreidych, I., Tkachenko, T. (2021). The Resource Supply of Innovation and Investment Strategies of the Microeconomic Systems Modernization in the Conditions of Digitalization. WSEAS TRANSACTIONS on ENVIRONMENT and DEVELOPMENT, 17, 819-828. DOI: 10.37394/232015.2021.17.77.

2. Аналітична економіка: макроекономіка і мікроекономіка. Підручник. Книга 1. За ред. С. Панчишина і П. Островерха. Львів, «Апріорі», 2020.

3. Аналітична частина проєкту Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/analityka.pdf.

4. Димченко, О. В. та ін. Підприємництво як стратегічний фактор розвитку бізнес-середовища регіону : монографія; за заг. ред. О. В. Димченко; Харків нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків, ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2022. 400 с.

5. Економіка невизначеності: зміст, оцінювання, регулювання: колективна монографія. Київ, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». 2021. 287 с.

6. Законодавство України. Сайт Верховної Ради України. URL:http://rada.gov.ua

7. Макроекономічний огляд та прогноз. Міністерство фінансів України. URL:https://mof.gov.ua/uk/makroogljad.

8. Міністерство освіти і науки України. URL: http://mon.gov.ua.

9. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: www.rada.gov.ua.

10. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

11. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: http://www.kmu.gov.ua.

12. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: www.me.gov.ua.

13. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2024-2026 роки. Міністерство економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=77059300-efc0-4c61-8a67-3974e0cd27a5&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkraini.

14. Рогоза М. Є., Перебийніс В. І., Вергал К. Ю. Соціально-економічний розвиток України: моделі, механізми, стратегії : монографія. Полтава, ПУЕТ, 2021. 148 с.

15. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

16. Сторінка викладача в електронному кампусі НТУУ «КПІ». URL: http://login.kpi.ua.

17. Тульчинська С. О. Макроекономіка: практикум [Електронний ресурс] : навч. пос. для здобувачів ступеня бакалавра за спеціальністю 051 «Економіка» освітньо-професійних програм «Економіка і бізнес», «Економічна аналітика», «Міжнародна економіка» / С. О. Тульчинська, С. О.

Солосіч, О. В. Костюнік ; НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського». Електронні текстові дані (1 файл: 1 Мбайт). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2024. 83 с. URL: https://ela.kpi.ua/handle/123456789/66996.

18. Фалович В. А. Теоретичні та прикладні аспекти розвитку економіки та маркетингу: монографія. Тернопіль, ФОП Шпак В. Б., 2020. 179 с.

19. Шашина М. В. Структурні аспекти модернізації регіональної економіки в умовах змін інституціонального середовища: теорія методологія, практика. Київ, ФОП Маслаков, 2020. 394 с.

20. Шашина М. В., Солосіч О. С., Місяйло О. В., Очеретяна О. В. Аналіз стратегій регіонального розвитку в контексті імплементації засадничих положень концепції смарт-спеціалізації у національну політику розвитку регіонів. *Ефективна економіка*. 2021. № 5. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.5.71.

21. Що відбудеться в українській економіці. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvitu-za-kviten-2024-roku.

Тема 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Лекція 4

ІНСТИТУЦІЙНЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

План

1. Інституційне та організаційно-правове забезпечення стійкості розвитку соціально-економічних систем

2. Форми і засоби державного регулювання розвитку соціально-економічних систем

3. Інструменти і методи державного регулювання розвитку соціально-економічних систем

4. Напрями удосконалення інституційного забезпечення розвитку соціально-економічних систем

5. Механізми негативних та позитивних зворотних зв'язків в економіці

Короткий опис лекції

Значення інституціонального забезпечення для розвитку соціально-економічних систем. Інституції та їх значення. Формальні і неформальні інституції. Довгострокове та короткострокове регулювання розвитку соціально-економічних систем. Пряме та непряме регулювання розвитку соціально-економічних систем. Засоби прямого та опосередкованого впливу на розвиток соціально-економічних систем. Правові, адміністративні та економічні інструменти (регулятори) розвитку соціально-економічних систем. Методи прямого та опосередкованого впливу на розвиток соціально-економічних систем. Правові, адміністративні та економічні методи

регулювання розвитку соціально-економічних систем. Проектування стратегічних параметрів удосконалення інституційного забезпечення розвитку соціально-економічних систем. Принципи комплексу запланованих заходів інституціонального забезпечення розвитку соціально-економічних систем. Інституційне забезпечення соціально-економічної системи як регулятор відносин між суб'єктами в процесі суспільно-економічного обміну. Механізми негативних та позитивних зворотних зв’язків в економіці. Ринкова та динамічна рівновага розвитку соціально-економічних систем.

1. ІНСТИТУЦІЙНЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Для забезпечення розвитку СЕС **необхідне функціонування адекватного інституційного забезпечення**. Формування механізмів надання надійної інституційної підтримки процесам соціально-економічного розвитку дозволяє підвищити ефективність використання наявних ресурсно-функціональних потужностей, збалансувати інтереси учасників суспільно-економічного обміну й мінімізувати конфлікти між ними, зменшити ризики виникнення ймовірних порушень і зловживань під час розподілу матеріальних благ у процесі суспільно-економічного обміну.

З однієї сторони, відповідність інституційного забезпечення наявним викликам і потребам національної економіки є базисним індикатором стійкості та міцності інститутів державної влади, а з іншої – лише послідовне дотримання засад демократії та принципів соціальної справедливості формує передумови для по будови адекватної інституційної підтримки регулювання процесів поступального соціально-економічного розвитку держави загалом.

Основоположник інституційної теорії Д. Норт визначає інституції, як «правила гри в суспільстві, придумані людьми обмеження, які спрямовують

людську взаємодію в певне річище, вони структурують стимули в процесі людського обміну – політичного, соціального чи економічного».

Інституції забезпечують державу організаційно-управлінською структурою, орієнтація на використання ресурсних механізмів якої дозволяє встановити суспільний порядок і мінімізувати ризики невизначеності параметрів економічного середовища в процесі суспільно-економічного обміну.

Таким чином, інституції націлені на здійснення опосередкованого впливу узгодження, збалансування та врегулювання відносин між суб'єктами в процесі суспільно-економічного обміну.

Інституційне середовище агрегується з формальних і неформальних інституцій. Формальні інституції, мають обов'язковий характер до виконання та відображаються через офіційні документи, органи державної влади, установи, організацій, структурні

Неформальне інституційне середовища визначається параметрами впливу прийнятими у суспільстві нормами поведінки, звичаями, традиціями, усталеними правила. Неформальні інститути, з однієї сторони, формуються під дією історичних чинників, а з іншої – в результаті суб'єктивних впливів учасників суспільно-економічного обміну, що націлені на лобіювання та задоволення власних інтересів.

Вплив формальних й неформальних інституцій на розвиток параметрів соціально-економічних процесів диференціюється, залежно від стадії суспільно-економічних трансформацій держави: на початкових стадіях переважають неформальні інститути, тоді як на завершальних стадіях суспільних трансформацій формальні витісняють неформальні при прийнятті стратегічних управлінських рішень.

2. ФОРМИ І ЗАСОБИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Державне регулювання розвитку СЕС реалізується в різних формах. **Залежно від строкової розмовності розрізняють** довгострокове й короткострокове регулювання.

Довгострокове регулювання розвитку СЕС обумовлене необхідністю досягнення стратегічних цілей. В його системі головне місце займає цілеспрямований вплив на обсяг і структуру інвестицій, рівень заощаджень в економіці. Головне завдання довгострокового регулювання полягає в проведенні структурних зрушень в економіці, розвитку наукоємних виробництв, піднятті відсталих в економічному відношенні районів, забезпечення соціального розвитку.

Короткострокове регулювання - це насамперед антициклічне регулювання, основою якого є вплив на сукупний попит (величину споживчих та інвестиційних витрат). У межах цієї форми застосовується антиінфляційне регулювання, яке реалізується переважно через політику доходів (контроль над заробітною платою та цінами, обмеження темпів зростання грошової маси).

За характером впливу на господарські суб'єкти державне регулювання розвитку СЕС поділяється на дві форми: пряме та непряме (опосередковане).

Пряме регулювання - це вплив держави на економічні процеси за допомогою безпосереднього використання відповідних регуляторів. Воно реалізується через бюджетне інвестування державою відповідних програм фінансування розвитку державних підприємств, інфраструктури, науки, культури, освіти, соціального захисту населення тощо, а також через регламентацію цін, заробітної плати та інших інструментів ринкового механізму. Прямий вплив може здійснюватися через використання

адміністративних важелів, які регламентують конкретні завдання та обмеження господарської діяльності.

Непряме регулювання розвитку СЕС це вплив держави на господарську діяльність через внесення відповідних змін в умови функціонування ринкового механізму. Воно досягається за допомогою правових та економічних інструментів. Застосовуючи ці інструменти, держава безпосередньо нічого не змінює в ринковому механізмі, а створює лише передумови для цих змін.

Державне регулювання базується на певній системі засобів впливу на ринок. В сукупності їх можна розділити на дві великі групи:

засоби прямого державного впливу (державні замовлення, контракти, ліміти, фінансування цільових комплексних програм і деяких галузей з державного бюджету і т.ін)

та **засоби опосередкованого впливу** (податки, субсидії, ціни і т ін).

3. ІНСТРУМЕНТИ І МЕТОДИ ДЕРЖАНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Державне регулювання економіки спирається на систему державних інструментів (регуляторів). Залежно від їхньої природи всі державні інструменти можна поділити на три види: правові, адміністративні та економічні.

До **правових інструментів** належать законодавчі та підзаконні документи, які регламентують основні напрями й правила економічної діяльності господарських суб'єктів та окремих громадян. Вони визначають як загальні умови цієї діяльності, так і допустимі винятки з цих умов, установлюють права та обов'язки юридичних і фізичних осіб, а також можливі санкції за їх порушення. Серед правових інструментів найбільший вплив на економіку справляють закони про власність, підприємництво, підприємство,

інвестиційну та зовнішньоекономічну діяльність, банківську і страхову справу, податки й ціни про соціальний захист населення та ін. Правові регулятори визначають загальну межу державного втручання в економіку.

Адміністративні інструменти - це укази, постанови та розпорядження виконавчих органів, які дозволяють, забороняють, обмежують чи нормують окремі види господарської діяльності. Наприклад, встановлення квот, ембарго, видання ліцензій, затвердження стандартів якості продукції, екологічних норм тощо.

Найважливішу роль у державному регулюванні економіки відіграють **економічні інструменти.** До головних із них належать: макроекономічне планування, державний бюджет, податки, гроші, кредит, ціни, заробітна плата. Регулюючий вплив держави на економіку забезпечується передусім через макроекономічне планування, основною формою якого в умовах ринку є індикативне планування. Воно принципово відрізняється від директивного планування засобів досягнення цілей, поставлених у плані. Його показники не є обов'язковими для окремих господарських суб'єктів, а мають рекомендаційно-орієнтуючий характер.

Державне регулювання економіки здійснюється з допомогою арсеналу методів, тобто способів впливу держави в особі законодавчих і виконавчих органів на сферу підприємництва, інфраструктуру ринку і некомерційний сектор економіки з метою створення або забезпечення умов їх діяльності у відповідності з національною економічною політикою.

За формами впливу на суб'єкти ринку методи державного регулювання можна розділити на методи прямого впливу (засновані на системі обмежень, штрафів, дозволів, ліцензій, квот, державних контрактів) і **методи опосердкованого впливу**, суть яких зводиться до встановлення певних умов для суб'єктів ринку, які мотивують їх поведінку. До цих методів слід віднести податкове регулювання застосування політики прискореної амортизації, методи стимулювання конкуренції тощо.

В залежності від обраних засобів впливу на ринок розрізняють правові, адміністративні і економічні методи державного регулювання.

Правове регулювання – це діяльність держави щодо встановлення обов'язкових для виконання юридичних норм (правил) поведінки суб'єктів права. Необхідний у цьому разі примус забезпечується розвитком громадської свідомості та силою державної влади. Водночас юридичні норми мають бути зрозумілими людям, належно обґрунтованими, системно організованими і придатними для практичної реалізації.

Правове регулювання економіки має свій предмет, оскільки пов'язане з юридичним визначенням засобів, інструментів і процедур реалізації державної влади. Предметом правового регулювання економіки є: відносини між державою (державними органами) і суспільством, громадянами, суб'єктами господарської діяльності; відносини «всередині» держави, між її органами з приводу розподілу повноважень, визначення їхнього правового статусу; відносини між суб'єктами господарської діяльності (виробник – посередник, замовник – підрядчик, боржник – кредитор, власник – орендар і т. ін.); економічні відносини між людьми, залученими в державно-управлінські процеси як з приводу професійного виконання обов'язків державних службовців, так і з причин звернення в державні органи для вирішення будь-яких власних проблем.

Якість правового регулювання залежить від того, як законодавчі органи формують юридичні норми. Основними вимогами до різних форм правового регулювання є: своєчасність, стабільність, повнота, внутрішня узгодженість.

Основними формами правового регулювання економіки в Україні є: Конституція та закони України; укази й розпорядження Президента України; постанови та інші акти Верховної Ради, постанови й розпорядження Кабінету Міністрів, нормативно-правові акти центральних органів (міністерств, відомств); нормативні акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

У світовій практиці застосовується два типи методів державного регулюванню економіки: адміністративні та економічні.

Сутність **адміністративних методів** полягає в прямому управлінні економікою, заснованому на застосуванні обов'язкових для суб'єктів ринку державних замовлень, державних санкцій, ліцензій, дозволів, квот, встановленні норм і стандартів, які регламентують вимоги до якості робіт і послуг, продукції до організації виробничих процесів, операцій на внутрішньому і зовнішньому ринку тощо. Вони проявляється багатогранно в залежності від обраного засобу управління суб'єктами ринкової діяльності. Так, наприклад, ліцензування як адміністративний метод державного регулювання здійснюється з метою недопущення на споживчий ринок неякісної продукції, впорядкування підприємництва у видах діяльності, які не можуть регулюватись ринком.

Адміністративні методи регулювання в розвинених країнах з ринковою економікою використовуються в незначних масштабах, їх сфера діяльності в основному обмежується охороною навколишнього середовища та створенням мінімальних побутових умов для слабо соціально захищених верств населення.

Економічні методи державного регулювання поділяються на методи грошово-кредитної та бюджетної політики. Самостійним комплексним методом державного регулювання соціально-економічних систем є індикативне планування, прогнозування і державне економічне програмування, що охоплює численні цілі та весь набір інструментів державного регулювання соціально-економічних систем.

4. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Проектування стратегічних параметрів удосконалення інституційного забезпечення розвитку СЕС повинно передбачати:

1) підвищення рівня керованості процесів СЕС;

2) узгодження інтересів, мотивів і стимулів суб'єктів СЕС;

3) усунення наявних інституційних бар'єрів, що стримуються масштаби нарощення ресурсно-функціональних потужностей СЕС;

4) гарантування дотримання принципу соціальної справедливості розподілу матеріальних благ у процесі суспільно-економічного обміну;

5) мінімізація дестабілізуючого впливу глобалізаційних ризиків і євроінтеграційних викликів;

6) подолання регіонально-галузевих дисбалансів розвитку СЕС;

7) приведення у відповідність інфраструктурного забезпечення вимогам і потребам ринку;

8) покращення доступу придбання товарів для всіх верств населення держави;

9) гарантування дотримання прав суб’єктів СЕС.

Удосконалення системи інституційного забезпечення розвитку соціально-економічних систем передбачає реалізацію комплексу запропонованих заходів організаційно-економічного характеру на засадах дотримання принципів:

- системності,
- узгодженості (гармонізації соціальної та економічної компоненти),
- послідовності (забезпечення неухильного дотримання виконання затвердженого календарного плану дій),

- економічної доцільності (фінансової обгрунтованості забезпечення соціально-економічної системи з потенційними економічними вигодами, що можуть бути отримані в перспективі),
- збалансованості (раціональному вдосконалення всіх складових компонентів, механізмів, блоків та інструментів цільової системи інституційного забезпечення)
- керованості (можливість внесення оперативних коректив на будь якому з етапів імплементації розроблених заходів).

Формування адекватної системи інституційного забезпечення розвитку соціально-економічної системи неможливо здійснити в короткостроковому періоді. Гарантування ефективності функціонування СЕС, з однієї сторони, вимагає реалізації її постійних змін та оновлень, а з іншої - система інституційного забезпечення є джерелом імплементації структурних зрушень у розрізі складових функціональних компонентів СЕС, що формують базисні передумови для:

- нарощення масштабів господарювання секторів національної економіки,
- удосконалення бізнес процесів і технологій виробництва,
- покращення задоволення потреб покупців,
- узгодження соціальних та економічних інтересів останніх,
- мінімізації трансакційних витрат у процесі су спільно-економічного обміну,
- стимулювання підтримки макроекономічних процесів розширеного відтворення національної економіки.

Таким чином, система інституційного забезпечення соціально-економічної системи є своєрідним регулятором відносин між суб'єктами в процесі суспільно-економічного обміну, що покликана мінімізувати ризики виникнення потенційних конфліктів між ними, реалізувати превентивні механізми ірраціонального використання природно-ресурсного потенціалу

держави та гарантувати неухильне до тримання норм діючих нормативно-правових актів у контексті задоволення суспільних та особистісних інтересів.

Забезпечення ресурсно-функціональної спроможності спроектованої системи інституційного забезпечення соціально-економічної системи передбачає доцільність узгодженої реалізації за пропонованих заходів на макро-, мезо- та мікрорівнях, використання диверсифікованих джерел і механізмів фінансування процесу функціонування інституцій, синхронності організаційно-управлінських впливів у межах технологічних етапів удосконалення цільової системи.

5. МЕХАНІЗМИ НЕГАТИВНИХ ТА ПОЗИТИВНИХ ЗВОРОТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ В ЕКОНОМІЦІ

Механізм негативного зворотного зв'язку забезпечує відновлення та підтримання рівноваги (порядку) в системі. Цей механізм існує в системах різних типів: природних, технічних, біологічних, економічних тощо. Принцип регулювання за допомогою зворотних зв'язків є одним із ключових у кібернетиці. Якщо значення параметрів регулювання відхиляються на виході від заданих, що свідчить про порушення рівноваги в системі або про неоптимальний режим її функціонування, то завдяки механізму зворотного зв'язку відбувається таке коригування входів системи, щоб рівновага в ній відновилась. Але повністю компенсувати збурення, особливо коли вони інтенсивні, доволі складно. Це можна зробити лише у штучних технічних системах.

У складніших системах, зокрема біологічних, соціально-економічних, за допомогою механізму негативних зворотних зв'язків підтримується стан **динамічної рівноваги**. Так, у біології відоме явище гомеостазису - підтримання стійкої рівноваги між життєво важливими функціями організму, що еволюціонує. У загальнішому сенсі йдеться про підтримання програми

функціонування системи. Наприклад, «невидима рука», що в ринковій економіці збалансовує попит і пропозицію, встановлюючи рівноважні ціни.

Щодо **ринкової рівноваги**, то вона означає встановлення спонтанного порядку, оскільки немає управляючого органу, який дістає інформацію про відхилення від рівноваги між попитом і пропозицією та коригує ціни, повертаючи систему до рівноважного стану. Спонтанна рівновага встановлюється на ринку внаслідок взаємодії продавців і споживачів. Кожний із них діє свідомо, маючи власні цілі, але в результаті їхніх спільних дій виникає єдиний для всіх порядок, що полягає у встановленні рівноважних цін та обсягів продукції.

Негативні зворотні зв'язки, компенсуючи відхилення, не завжди повертають систему до вихідних параметрів рівноваги (зокрема, до вихідних значень рівноважних цін та обсягів продукції). Це й означає, що йдеться про динамічну рівновагу.

Згідно з **принципом позитивних зворотних зв'язків** деякі зміни в системі не пригнічуються, а нагромаджуються та підсилюються, що може призводити до кумулятивних ефектів — переходу системи до нерівноважного стану. Далі система або руйнується, або принципово перебудовується зі зміною структури, функцій тощо.

Позитивні зворотні зв'язки також можуть відігравати як сприятливу, так і несприятливу роль. Наприклад, зі зростанням інвестицій зростає ефективність виробництва, а це, своєю чергою, сприяє залученню нових інвестицій, які стимулюють подальше зростання виробництва, і т. д. (формула «капітал на капітал»). Як приклад небажаної, руйнівної дії позитивних зворотних зв'язків можна навести механізм розгортання гіперінфляційної спіралі, коли в нерівноважному стані економіки зростання цін через механізм причинно-наслідкових зв'язків спричиняє подальший виток зростання цін.

Зауважимо, що терміни «негативні» та «позитивні» стосовно зв'язків означають лише той факт, що негативні зв'язки гасять флуктуації, повертаючи систему до стану рівноваги, а позитивні – підсилюють флуктуації, переводячи

систему до нерівноважного стану. При цьому «негативні» зворотні зв’язки можуть нейтралізувати як небажані в системі та середовищі збурення, так і корисні зміни. Коли, скажімо, в економіці застосовується жорстке, централізовано-адміністративне управління, нерідко корисні інновації, новітні технології, ефективне впровадження яких потребує перебудови структури й законів функціонування економічної системи, зміни свідомості керівників та перебудови підсистеми управління, механізм негативних зворотних зв’язків блокує, повертаючи систему до стану рівноваги, далекого від оптимального.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Що таке «інституції» та яке значення вони мають для забезпечення розвитку соціально-економічних систем?
2. Що таке формальне та неформальне інституційне середовище?
3. Які види державного регулювання соціально-економічних систем розрізняють у залежності від строкової розмірності?
4. У чому полягає пряма та непряма форма державного регулювання розвитку соціально-економічних систем?
5. Що відноситься до прямих та непрямих засобів впливу державного регулювання по відношенню до соціально-економічних систем?
6. Охарактеризуйте правові, адміністративні та економічні інструменти регулювання розвитку соціально-економічних систем.
7. Які методи прямого та непрямого впливу державного регулювання на розвиток соціально-економічних систем ви знаєте?
8. У чому полягають правові, адміністративні та економічні методи впливу державного регулювання на розвиток соціально-економічних систем?
9. У чому полягають адміністративні та економічні методи впливу державного регулювання на розвиток соціально-економічних систем?

10. Що повинно передбачати проектування стратегічних параметрів удосконалення інституційного забезпечення розвитку соціально-економічних систем?

11. Яких принципів потрібно дотримуватися для удосконалення системи інституційного забезпечення розвитку соціально-економічних систем?

12. Які базисні передумови забезпечення розвитку соціально-економічних систем Ви можете назвати?

13. У чому полягає механізм негативного та позитивного зворотного зв'язку в економіці?

14. Що спільного та чим відрізняються негативні та позитивні зв'язки в економіці?

15. Що таке динамічна та ринкова рівновага?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1. Приведіть приклади впливу формальних та неформальних інституцій на розвиток соціально-економічних систем на макро-, мезо-, та мікрорівнях.

2. Наведіть приклади прямої та непрямої форми засобів впливу державного регулювання розвитку соціально-економічних систем на макро-, мезо-, та мікрорівнях.

3. Наведіть приклади правових, адміністративних та економічних інструментів регулювання розвитку соціально-економічних систем на макро-, мезо-, та мікрорівнях.

4. Наведіть приклади методів прямого та непрямого впливу державного регулювання на розвиток соціально-економічних систем на макро-, мезо-, та мікрорівнях.

5. Основою понятійно-категоріального апарату аналізу та дослідження проблематики розвитку соціально-економічних систем у розрізі відповідних інституційних аспектів є застосування термінів "інститут" та "інституція".

Доволі поширеним у неакадемічному середовищі є якісне ототожнення даних термінів, попри наявність між ними чітких відмінних рис. Визначте основні відмінності у використанні даних термінів, наведіть обґрунтовані приклади "інститутів" та "інституцій".

6. Одним з деструктивних явищ притаманних інституційному ландшафту соціально-економічних систем, що чинить стримуючий вплив на процеси економічного розвитку, провокуючи широке коло негативних соціальних явищ є неформальна інституціоналізація. Неформальна інституціоналізація представляє собою процес набуття функціональних характеристик інститутів, процесами та/або явищами, які знаходяться поза національного правового поля, часто надаючи привілейоване положення окремим групам населення, паралельно обмежуючи положення інших груп. Прикладом процесів неформальної інституціоналізація можуть бути явища корупції, непотизму, трайбалізму, фаворитизму тощо.

Встановіть наявність або відсутність явищ неформальної інституціоналізації у рамках національної соціально-економічної системи. Проаналізуйте основні статистичні індикатори відповідних явищ, поясніть їх вплив на функціонування національної соціально-економічної системи.

7. Наведіть приклади напрямів удосконалення інституційного забезпечення розвитку соціально-економічних систем на макро-, мезо-, та мікрорівнях.

8. Наведіть приклади негативних та позитивних зв’язків у соціально-економічних системах на макро-, мезо-, та мікрорівнях.

9. Функціонування соціально-економічних систем незалежно від їх типу або ієрархічного рівня, невідривно пов'язано з відповідним інституційно-правовим полем. Проведіть поглиблений інституційний аналіз вітчизняного інституційно-правового поля; ідентифікуйте ключові інституційні утворення, відобразіть та охарактеризуйте основні зв'язки між ними, сформулюйте основні напрямки реформування вітчизняного інституційно середовища у

контексті забезпечення прогресивного розвитку національної соціально-економічної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Законодавство України. Сайт Верховної Ради України. URL:http://rada.gov.ua

2. Ковбасюк С. В. Інституційний базис сучасної держави: аспекти цілісності та стабільності. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. Вип. 7. С. 29-35.

3. Макроекономічний огляд та прогноз. Міністерство фінансів України. URL:https://mof.gov.ua/uk/makroogljad.

4. Міністерство освіти і науки України. URL: http://mon.gov.ua.

5. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: www.rada.gov.ua.

6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

7. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: http://www.kmu.gov.ua.

8. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: www.me.gov.ua.

9. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2024-2026 роки. Міністерство економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=77059300-efc0-4c61-8a67-3974e0cd27a5&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkraini.

10. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

11. Сторінка викладача в електронному кампусі НТУУ «КПІ». URL: http://login.kpi.ua.

12. Шкільняк М. М, Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л., Демків І. О. Менеджмент: підручник. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 258 с.

13. Штань М. В. Інституційні детермінанти економічної політики держави. *Економіка та суспільство.* 2023. Випуск № 57. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3205

14. Що відбудеться в українській економіці. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvitu-za-kviten-2024-roku.

Тема 3

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СФЕР ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Лекція 5

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

План

1. Стратегії розвитку: сутність та значення

2. Різновиди стратегій соціально-економічних систем

3. Класифікація стратегій розвитку соціально-економічних систем

Короткий опис лекції

Визначення сутності поняття «стратегія». Сутність та значення стратегій розвитку. Різновиди стратегій соціально-економічних систем за: рівнем прийняття рішень, спрямованістю дій, стилем розробки стратегій, ступенем ризикованості, взаємодією із зовнішнім середовищем, динамікою цільових параметрів моделі поведінки. Класифікація стратегій розвитку соціально-економічних систем за: амбіційністю очікувань, основою розвитку, характером зростання, спрямованістю, ступенем регулювання, типом розвитку, результатами прогнозування та вибором пріоритетів, взаємодією з мінливим зовнішнім середовищем.

1. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ: СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Термін "стратегія" походить від грецького слова strategia (stratos – військо і ago – веду). Сполучені разом, вони утворюють слово "strategos" (полководець або воєначальник, що командує армією).

Пізніше, приблизно в 550 р. до н.е., слово "strategos" придбало значення полководницького мистецтва (розгортання військ у бою). На теперішній час існує безліч тлумачень щодо сутності терміну "стратегія".

Так, один з відомих фахівців із менеджменту Ш.М. Остер визначав цей термін як "… зобов'язання діяти певним чином: таким, а не іншим".

А. Мак Х'юг розглядає стратегію як модель (зразок поведінки) у потоці майбутніх дій або рішень.

Теорія стратегічного управління вперше була всенародно озвучена І. Ансоффом на конгресі в травні 1973 року. Автор дає формулювання, відповідно до якого стратегія – це «набір правил для прийняття рішень, яких компанія дотримується у своїй роботі».

Стратегія розвитку – це концептуальний документ, що містить бачення майбутнього, напрями розвитку, та цільовий блок з низки стратегічних та оперативних цілей.

Стратегія розвитку не є обов'язковим документом, але для залучення інвесторів або грантових коштів цей документ дає перевагу та формує позитивне враження донорів чи інвесторів, доводить серйозність намірів.

За словами представників фондів, "якщо у вас немає стратегії розвитку, то ви не можете претендувати на серйозні грантові ресурси"

Поняття "стратегія" як таке дістало широке відображення в працях теоретиків та практиків різних наукових сфер. Генетично воно походить з суто військової сфери і саме в аналізі перебігу військових операцій здобуло найбільшого поширення.

Фахівцями Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції, а також експертами Програми розвитку ООН, надано одразу три визначення стратегії:

– довгострокова узагальнена сукупність взаємозалежних рішень, що визначають пріоритетні напрями розвитку економіки, галузі, регіону тощо;

– система концептуальних цілей та інструментів для їх досягнення ... те, що поєднує тактичні короткострокові дії у систему, яка забезпечує високий результат ... у цілому за стратегічний період;

– довгостроковий узагальнений план управління обраною сферою або системою.

Отже, стратегію розвитку соціально-економічної системи потрібно розглядати як комплексне поняття, що включає не лише визначення довгострокових цілей та підпорядкованих ним напрямів діяльності соціально-економічної системи, за допомогою яких відбуваються кількісні та якісні перетворення в ній, але й план досягнення визначених цілей, який розробляється з урахуванням взаємодії соціально-економічної системи з зовнішнім середовищем, що дає змогу врахувати під час вибору драйверів розвитку та розроблення заходів реалізації стратегії як стійкість соціально-економічної системи, так і стан мінливості її зовнішнього середовища.

2. РІЗНОВИДИ СТРАТЕГІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Стратегія розвитку соціально-економічних систем розробляється з метою ув’язати її внутрішні можливості з зовнішнім середовищем.

Слід зазначити, що **стратегії соціально-економічних систем можна класифікувати за кількома ознаками**.

1) За рівнем прийняття рішень пропонується розрізняти такі види стратегій:

– загальносистемну стратегію (модель поведінки соціально-економічної системи загалом, що встановлює порядок розподілу ресурсів між різними напрямами діяльності системи);

– функціональну стратегію (визначає, за допомогою яких дій, ресурсів, конкурентних переваг система домагатиметься успіху в рамках певного напряму діяльності);

– стратегію поліпшення ділових процесів (визначає, яким чином має відбуватися вдосконалення роботи системи в рамках певного процесу).

2) Залежно від спрямованості дій виокремлюють:

– стабілізаційну стратегію (підтримка керованих величин поблизу певних стандартизованих значень, незважаючи на зміну зовнішнього середовища);

– стратегію спостереження (дотримання відповідності поточного стану керованої величини необхідному рівню в даний момент часу);

– програмно-орієнтовану стратегію (досягнення заданих значень керованих величин, що змінюються в часі відомим чином);

– стратегію оптимізації (виконання заданих умов у вигляді екстремумів певних функцій від параметрів системи).

3) За стилем розробки виокремлюють:

– планову стратегію (стратегія, що формується в результаті обдуманого, повністю усвідомленого та контрольованого розумового процесу; виступає результатом планування);

– стратегію підприємницького типу (стратегія, що формується лідером-підприємцем на основі його персонального бачення ситуації, тенденцій розвитку системи, виникає напівсвідомо);

– стратегію, засновану на досвіді (характеризує адаптивні або реактивні стратегії, формується поетапно, циклічно, за домінуючого впливу імпульсів ззовні).

4) За ступенем ризикованості виокремлюють:

– стратегію з високим рівнем ризику;

– стратегію з середнім рівнем ризику;

– стратегію з низьким рівнем ризику.

5) Залежно від взаємодії з зовнішнім середовищем виокремлюють:

– активну стратегію;

– пасивну стратегію.

6) Залежно від динаміки цільових параметрів моделі поведінки виокремлюють:

– стратегії розвитку (стратегії, що передбачають перехід системи з одного стану в інший, її вдосконалення за рахунок як кількісного зростання, так і якісних змін);

– стратегії функціонування (стратегії, що передбачають підтримку діяльності системи на досягнутому рівні), які поділяються на **стримані** (намагання укріпити та стабілізувати наявне положення системи, зробити його керованим та регульованим) та **зважені** (перехід до різних способів планування та реалізації планів залежно від ситуації та актуальності рішення поставленої задачі).

Окрім тих класифікаційних ознак, що застосовуються виключно до стратегій розвитку, до них можуть бути застосовані й інші ознаки, що відносяться до базових ознак визначення стратегії, найважливішою серед яких є взаємодія з зовнішнім середовищем, адже в сучасних умовах середовище є надзвичайно складним та вирізняється значною мінливістю, що обов’язково слід враховувати в процесі розвитку соціально-економічної системи.

3. КЛАСИФІКАЦІЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Класифікації стратегій розвитку за такими ознаками:

1) за амбіційністю очікувань:

– амбіційні стратегії (характеризуються прагненням вийти за межі наявного та реалізувати абстрактні, принципові можливості);

– утилітарні стратегії (характеризуються прагненням реалізувати конкретні, безпосередні, готові до впровадження можливості);

2) за основою розвитку:

– стратегія зростання;

– стратегія диверсифікації;

– стратегія структурних перетворень;

3) за характером зростання:

– стратегії інтенсивного зростання;

– стратегії обмеженого зростання;

– стратегії диверсифікованого зростання;

– стратегії скорочення;

4) за спрямованістю:

– стратегії, що визначають перспективні орієнтири, умови та напрями економічного й соціального розвитку;

– стратегії, що визначають довгострокові орієнтири розвитку окремих елементів системи (підсистем);

– стратегії, що покликані визначити курс розвитку важливих сфер життєдіяльності соціально-економічної системи;

5) за ступенем регулювання:

– ліберальна, яка вирізняється повною свободою розробки та реалізації стратегії;

– мобілізаційна, яка передбачає контрольоване регулювання суб’єктом надсистеми процесу розроблення та реалізації стратегії;

– регульована, яка вирізняється помірним втручанням суб’єкта надсистеми у процес розроблення та реалізації стратегії;

6) за типом розвитку:

– стратегія стабільного розвитку;

– стратегія сталого розвитку;

– стратегія випереджального розвитку;

7) за результатами прогнозування та вибором пріоритетів:

– стратегія прориву;

– стратегія еволюційного розвитку;

– стратегії виживання;

8) за взаємодією з мінливим зовнішнім середовищем:

– активна;

– пасивна;

– реактивна;

– проактивна.

Якщо говорити про елементи стратегії розвитку, то до них, на нашу думку, варто включити:

– головну мету розвитку соціально-економічної системи;

– стратегічні альтернативи (сценарії розвитку), що формуються залежно від мінливості зовнішнього середовища;

– драйвери розвитку, які обираються залежно від стійкості розвитку системи;

– заходи щодо реалізації альтернатив;

– забезпечення реалізації стратегії (ресурсне);

– прогнозні результати реалізації стратегії.

Важливою характеристикою є гнучкість елементів стратегії.

При цьому до розроблення стратегії розвитку соціально-економічної системи необхідно визначитися з її видом, що залежить від двох аспектів: стійкості розвитку соціально-економічної системи та мінливості зовнішнього середовища її функціонування.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. У чому полягає сутність понять «стратегія» та «стратегія розвитку»?

2. Який сучасний зміст поняття «стратегія розвитку»?

3. За якими ознаками розрізняють стратегії соціально-економічних систем?

4. Охарактеризуйте стратегії соціально-економічних систем за рівнем прийняття рішень, спрямованістю дій та стилем розробки стратегій.

5. У чому полягають особливості стратегій соціально-економічних систем за ступенем ризикованості, взаємодією із зовнішнім середовищем, динамікою цільових параметрів моделі поведінки?

6. За якими ознака класифікують стратегії систем соціально-економічного розвитку?

7. Охарактеризуйте стратегії розвитку соціально-економічних систем за амбіційністю очікувань, основою розвитку та характером зростання.

8. У чому полягають особливості стратегій систем соціально-економічного розвитку за їх спрямованістю, ступенем регулювання та типом розвитку.

9. Опишіть стратегії систем соціально-економічного розвитку за результатами прогнозування та вибором пріоритетів, а також із взаємодією з мінливим зовнішнім середовищем.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1. Наведіть приклади програмно-орієнтованих стратегій соціально-економічних систем.

2. Наведіть приклади стратегій соціально-економічних систем у залежності від динаміки цільових параметрів моделі поведінки.

3. Обґрунтуйте свою думку щодо стратегії повоєнного відновлення економіки України за різними класифікаційними ознаками.

4. Проаналізувати чинні нормативно-правові акти, що регламентують процес стратегування функціонування національної соціально-економічної системи, а саме Національну економічну стратегію на період до 2030 року, Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, Стратегію економічної безпеки України на період 2025 року. Визначити

основні структурні компоненти вищевказаних стратегій, учасників, часові рамки, наявність кількісних та якісних індикаторів виконання, пріоритетні сфери стратегування, ключові інструменти, розподіл відповідальності, ступінь узгодженості стратегій зі стратегічними документами нижчих рівнів та стан виконання.

5. Проведіть порівняльний аналіз стратегій розвитку сфер національної економіки на прикладі 3-х обраних країн, визначивши основні підходи до формування стратегій, структурні компоненти, спектр залученого інструментарію державного регулювання, методичні аспекти формування кількісних індикаторів оцінювання ступеня виконання стратегій. Сформулюйте обґрунтовані висновки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Законодавство України. Сайт Верховної Ради України. URL:http://rada.gov.ua

2. Ковбасюк С. В. Інституційний базис сучасної держави: аспекти цілісності та стабільності. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. Вип. 7. С. 29-35.

3. Макроекономічний огляд та прогноз. Міністерство фінансів України. URL:https://mof.gov.ua/uk/makroogljad.

4. Міністерство освіти і науки України. URL: http://mon.gov.ua.

5. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: www.rada.gov.ua.

6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

7. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: http://www.kmu.gov.ua.

8. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: www.me.gov.ua.

9. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2024-2026 роки. Міністерство економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=77059300-efc0-4c61-8a67-3974e0cd27a5&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkraini.

10. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

11. Сторінка викладача в електронному кампусі НТУУ «КПІ». URL: http://login.kpi.ua.

12. Шкільняк М. М, Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л., Демків І. О. Менеджмент: підручник. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 258 с.

13. Штань М. В. Інституційні детермінанти економічної політики держави. Економіка та суспільство. 2023. Випуск № 57. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3205

14. Що відбудеться в українській економіці. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvitu-za-kviten-2024-roku.

ТЕМА 4
РІЗНОВИДИ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Лекція 6
ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

План

1. Вплив міжнародної економіки на статегію розвитку національної економіки

2. Вимоги щодо формування мети стратегії розвитку національної економіки

3. Формування цілей та методів досягнення мети стратегії розвитку національної економіки

Короткий опис лекції

Особливості визначення мети розвитку у стратегіях соціально-економічних систем. Міжнародний аспект стратегічного розвитку національної економіки. Економічна стратегія національної економіки та головна мета стратегічного розвитку. Вимоги щодо формулювання мети стратегічного розвитку національної соціально-економічної системи. Визначення методів досягнення цілей та мети стратегій соціально-економічного розвитку. Реалізація стратегії соціально-економічного розвитку національної економіки через впровадження економічної політики уряду.

1. ВПЛИВ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ НА СТАТЕГІЮ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Сучасна світова економіка розвивається в умовах дедалі зростаючого поглиблення міжнародного поділу праці, зміцнення й поширення інтеграційних процесів як на галузевому, так і на регіональному рівнях, інтернаціоналізації національних економік, прискорення процесу глобалізації.

Розвиток світового господарства характеризується двома аспектами: з одного боку, глобалізація сприяє *сплетенню національних економік* у суцільну світову систему, стандартизує структурні елементи економік відповідно до вимог транснаціоналізації, забезпечує динамізм міжнародних економічних відносин; з іншого боку, *поглиблюється розрив* у рівнях розвитку між найрозвиненішими й найбіднішими країнами, посилюється відмінність соціально-економічного розвитку всередині основних груп країн.

Визначення власної моделі економічного розвитку – важлива й необхідна справа уряду й політичних сил країни. При її вирішенні необхідно враховувати:

- сучасний стан економіки країни,
- її ресурсний потенціал (трудові й природні ресурси, науково-технічну базу),
- особливості соціально-політичних відносин,
- ступінь участі країни в міжнародному поділі праці,
- її геополітичне положення – тобто можливості країни.

Виходячи з цього, слід визначити мету, якої має досягти держава в своєму соціально-економічному розвитку. Коли мета сформульована більшістю населення (це визначається, зокрема, підтримкою певних політичних сил на виборах), а нерідко й зафіксована в конституції, уряд країни розробляє й здійснює заходи щодо її досягнення.

Економічна стратегія має декілька рівнів залежно від об’єкта, для якого вона призначена: стратегія країни в цілому, сфер економічної діяльності, галузі, регіону, адміністративного району, підприємства.

З позицій бізнесу економічна стратегія являє собою комплекс планів і дій, спланованих на досягнення основних цілей бізнесу промислової, торговельної або будь-якої іншої організації. Виробничі цілі – це економічні і соціальні прагнення, заради яких існує підприємство; стратегія є засобом досягнення цих цілей. Відповідно до цілей підприємства розробляється виробнича, маркетингова, соціальна та інші стратегії.

Поняття «економічний розвиток». Воно є багатогранним, але можна виокремити найсуттєвіші риси:

• економіка повинна бути збалансованою за всіма сферами;

• економіка має бути здатною до саморегулювання;

• економіка повинна характеризуватися поступальним динамізмом зростання позитивних показників;

• зростання економічних показників (ВВП, обсяги виробництва тощо) повинно супроводжуватися підвищенням життєвого рівня населення та поліпшенням інших соціальних показників.

Але, зрозуміло, міжнародний аспект стратегічного розвитку національної економіки потребує наголошення на розвитку зовнішньоекономічної діяльності, що включає міжнародний рух товарів, послуг, капіталу, робочої сили, участі держави в міжнародних економічних проектах тощо. Національна стратегія національного розвитку стає міжнародною саме тоді, коли вона корелюється із загальним напрямом розвитку світового господарства і є активним елементом його системи.

2. ВИМОГИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ МЕТИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Оскільки різні групи країн світу мають неоднаковий стан економічного розвитку, то й стратегічні цілі також неоднакові для високорозвинутих країн, країн, що розвиваються, й країн з транзитивною економікою.

Стратегія економічного розвитку (економічна стратегія) країни являє собою економічну політику уряду, розраховану на тривалий строк, спрямовану на досягнення основної мети соціально-економічного розвитку.

Економічна стратегія – це довгострокові, найпринциповіші, найважливіші установки, плани, наміри уряду стосовно виробництва, надходжень і витрат бюджету, податків, капіталовкладень, цін, соціального захисту.

Розроблення економічної стратегії починається з визначення **головної мети розвитку**. Це – найскладніший і найвідповідальніший елемент стратегії. **Мета повинна відповідати певним вимогам**.

1. Вона має бути об’єктивно реальною, тобто такою, яку можна досягнути взагалі. Інакше мета буде ілюзією, утопією. Прикладом можуть бути уявлення соціалістів – утопістів про ідеальне суспільство.

2. Здійснення визначеної мети реально можливе саме в цій країні, тобто мета повинна відповідати об’єктивним можливостям даної країни. Наприклад, якщо невелика країна, що розвивається, з низьким рівнем виробництва й вкрай обмеженими ресурсами ставить собі за мету перетворитися на найпотужнішу державу в світі, то реальність досягнення цієї мети маловірогідна.

3. Визначені строки досягнення мети повинні бути реальними. Якщо цілі стратегії не досягнуто в задекларований строк, то це підриває привабливість стратегічної ідеї в людських масах. До того ж неправильно визначені строки досягнення мети, їх штучне прискорення ведуть до нераціонального використання ресурсів, зниження ефективності економіки в цілому. В Китаї, в пору «великого стрибка» було переведено нанівець значну частину

матеріальних і людських ресурсів заради перемоги комуністичного устрою в найшвидші строки.

4. Мета і строки стратегії повинні реально співвідноситись із наявними в країні матеріальними, людськими і фінансовими ресурсами, а також з можливим залученням кредитів, інвестицій та фінансової допомоги з інших країн та міжнародних організацій.

5. Мета не визначається «раз і назавжди», вона не повинна стати догмою. Із суттєвою зміною внутрішніх і зовнішніх обставин змінюється і головна мета, а відповідно – і вся стратегія економічного розвитку країни.

6. Зміст мети повинен бути чітко, лаконічно сформованим і охоплювати найважливіші сфери соціально-економічного життя країни.

Мета визначає, що являтиме собою економіка країни по завершенні строку стратегії. Визначаються найважливіші параметри:

- характер економічних відносин,
- структура економіки,
- макроекономічні показники,
- рівень життя населення.

В стратегічній програмі можуть визначатися й проміжні цілі, наприклад, вступ країни до важливих міжнародних спільнот і організацій (наприклад, щодо України – то це ЄС).

Пріоритетною метою економічної стратегії демократичної держави є людина, піднесення її добробуту, створення гідних умов для всебічного розвитку особистості.

Стратегічна мета визначається як подолання несприятливого або недостатньо сприятливого) сьогоднішнього стану економіки країни й досягнення вищих параметрів її розвитку. Найчастіше стратегії розробляються тоді, коли економіка країни знаходиться в складному, а то й кризовому становищі.

Так, економічна стратегія, розроблена під керівництвом американського президента Ф. Рузвельта, являла собою план виходу США з економічної кризи 1929 – 1932 рр.

Зразу ж по закінченню Другої світової війни уряди багатьох європейських країн розробили стратегії відбудови зруйнованого господарства. Найефективнішою виявилася економічна стратегія міністра, а згодом – канцлера ФРН Л. Ерхарда.

В умовах, коли економіка країни перебуває в нормальному стані, метою стратегії є або стабілізація економіки, або досягнення ще вищого рівня її розвитку. Такі стратегії діють нині у США та інших розвинутих державах. У багатьох країнах, що розвиваються, головною метою економічної стратегії є перебудова галузевої структури економіки.

Звичайно розробка стратегій, визначення головної мети і підпорядкованих цілей здійснюється в декілька етапів:

• обґрунтовується необхідність зміни пріоритетів розвитку; визначається напрям стратегічних змін;

• формується основна мета, яку необхідно досягнути в процесі трансформаційних змін;

• визначаються цільові орієнтири, принципи та завдання розвитку;

• визначається послідовність дій намічених планів розвитку.

3. ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ ТА МЕТОДІВ ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Після визначення головної мети наступним етапом розробки стратегії є визначення **методів її досягнення**. Сукупність заходів, що застосовує уряд для досягнення стратегічної мети, є стратегічною політикою.

Стратегічна політика починається з визначення необхідних фінансових, виробничих і людських ресурсів, які необхідні для реалізації поставленої мети.

Далі розробляється механізм реалізації стратегічної мети, тобто виявляються заходи уряду по регулюванню економіки в основних її сферах, створюються необхідні інститути, фонди, залучаються (в разі необхідності) іноземні й міжнародні кошти для вирішення тих чи інших стратегічних завдань. У процесі реалізації стратегії уряд вирішує певні завдання.

Серед основних із них:

на м**акрорівні** є забезпечення повної зайнятості, стабільності цін, економічного зростання, рівноваги платіжного балансу;

на мікрорівні – ефективне використання ресурсів. Оскільки одночасне вирішення цих та інших завдань рідко буває можливим, виокремлюються пріоритетні цілі на кожному етапі здійснення стратегії.

Пріоритетні цілі звичайно групують за трьома напрямками: економічними, соціальними й екологічними.

Реалізація стратегічних цілей досягається звичайно за допомогою таких заходів, як:

- контроль за рівнем цін та доходів;
- підтримка пріоритетних галузей і компаній;
- антимонопольна політика;
- регіональна політика;
- регулювання валютного курсу;
- податкова політика та ін.

Реалізація стратегії економічного розвитку передбачає формування відповідної **законодавчої бази,** що забезпечувала б впровадження необхідних заходів щодо реформування економіки й здійснення стратегічної політики. Необхідною умовою ефективної дії механізму реалізації стратегії є зміцнення кредитно-фінансової системи держави, оскільки рішучі економічні перетворення потребують значних бюджетних витрат та капіталовкладень з боку фірм, приватних банків тощо.

Визначення стратегії та її реалізація передбачають впровадження **урядом певної економічної політики**. Але активність уряду, глибина

втручання владних структур в економічні процеси країни при цьому в різних стратегічних моделях неоднакова.

Стратегія має бути **науково обґрунтована**, ретельно зважена, вивірена з огляду на реальні можливості країни. До її розроблення залучаються кращі економісти-науковці, практики з великим досвідом роботи в економічній сфері, урядовці й політичні діячі. У деяких країнах існують спеціальні науково-дослідні заклади, які готують для уряду пропозиції щодо розробки стратегій.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Які аспекти потрібно враховувати при побудові моделі розвитку національної економіки?
2. Що включає в себе економічний розвиток на національному рівні?
3. Яким вимогам повинна відповідати мета економічного розвитку стратегії національної економіки?
4. Які особливості стратегій соціально-економічного розвитку із урахуванням становища країни Ви можете назвати?
5. Які здійснюються етапи для підпорядкування головної мети та цілей розвитку соціально-економічних систем?
6. Які методи досягнення цілей Ви можете назвати?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1. Сформуйте власне бачення щодо Стратегії економічного розвитку України на період до 2030 року (Ресурс: Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова КМ України від 3.04.2021 р. № 179. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-

%D0%BF#Text). Які, на Ваш погляд, недоліки та переваги цієї Стратегії. Які цілі економічного розвитку України до 2030 року не охвачені Стратегією?

2. Сформуйте власне бачення щодо Стратегії розвитку Європи – 2030.

3. Проведіть порівняльний аналіз вітчизняної соціально-економічної системи та довільної країни (на вибір) у розрізі основних індикаторів розвитку людського потенціалу розроблених міжнародними організаціями (не менше 7 індикаторів), наприклад, індекс людського розвитку, індекс якості життя, індекс щастя, індекс задоволеності життя тощо. Сформулюйте обґрунтовані висновки.

4. Функціонування національних соціально-економічних систем у сучасних умовах розвитку вимагає комплексного врахування глобальних процесів та явищ, що унеможливлює їх ізольований від зовнішніх впливів розвиток. Визначте основні напрямки впливу процесів глобалізаційного розвитку на процеси формування стратегій розвитку сфер національної економіки, яким чином, згадані процеси можуть прискорювати або стримувати процеси розвитку соціально-економічної системи. Наведіть приклади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Джинджоян В. В., Саленко А. С., Сазонець І. Л. Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства : монографія. Рівне, «Волинські обереги», 2021, 190 с.

2. Законодавство України. Сайт Верховної Ради України. URL:http://rada.gov.ua

3. Кузнецова Н. Розвиток креативної економіки у глобальному світі. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. Вип. 3. URL: https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/114.

4. Куцик П. О., Шевчик Б. М. Економічна системологія: проблеми становлення метаекономії як загальної теорії економічних систем : монографія. Львів, Вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2022. 336 с.

5. Макроекономічний огляд та прогноз. Міністерство фінансів України. URL:https://mof.gov.ua/uk/makroogljad.

6. Міністерство освіти і науки України. URL: http://mon.gov.ua.

7. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: www.rada.gov.ua.

8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

9. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: http://www.kmu.gov.ua.

10. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: www.me.gov.ua.

11. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2024-2026 роки. Міністерство економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=77059300-efc0-4c61-8a67-3974e0cd27a5&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkraini.

12. Сазонець І. Л., Саленко А. С. Знання та інновації як визначальні детермінанти формування та розвитку постіндустріального суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. Вип. 11. С. 5-10.

13. Сазонець І. Л., Саленко А. С. Пріоритетність змін індивідуального характеру трансформації праці в постіндустріальному суспільстві. *Економіка та держава.* 2021. Вип. 5. С. 28-32.

14. Саленко А. С. Інформація та знання як рушійна сила постіндустріального розвитку. *Ефективна економіка.* 2021. Вип. 7. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/86.pdf

15. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

16. Сторінка викладача в електронному кампусі НТУУ «КПІ». URL: http://login.kpi.ua.

17. Тульчинська С. О. Просторовий підхід до управління економічним потенціалом підприємства в умовах неотехнологічного оновлення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022, № 2, Том 2. С. 77-79.

18. Тульчинська С. О. Цифровізація як фактор розвитку регіональних економічних систем в умовах становлення постіндустріального суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 6. С. 13-17.

19. Тульчинська С. О., Солосіч О. С. Економічна безпека національної інноваційної системи в умовах становлення інтелектуальної економіки. *Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність*: матеріали XIX (XXXI) Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16-17 березня 2023 р.). С. 67-68.

20. Черничко Т. В., Козик І. М. Концептуальні основи постіндустріального етапу розвитку економічної системи: теоретичні засади. *Економіка та суспільство*. 2021. Випуск 26. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/322/308

21. Що відбудеться в українській економіці. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvitu-za-kviten-2024-roku

ТЕМА 4
РІЗНОВИДИ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Лекція 7
ПОСТІНДУСТРІАЛЬНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

План

1. Постіндустріальний економічний розвиток

2. Стратегія циркулярної економіки

3. Створення екоіндустріальних парків для забезпечення впровадження принципів циркулярної економіки

4. Стратегія інклюзивного розвитку

Короткий опис лекції

Постіндустріальний економічний розвиток. Етапи суспільного розвитку: доіндустріальний, індустріальний, постіндустріальний та їх основні характеристики. Постіндустріальне суспільство. Характерні риси економіки постіндустріального суспільства. Стратегія циркулярної економіки. 10 R принципів циркулярної економіки. Спрямування управління соціально-економічних систем відповідно до принципів циркулярної економіки. Створення екоіндустріальних парків для забезпечення впровадження принципів циркулярної економіки. Переваги долучення релакованих підприємств та інших виробничих підприємств до екоіндустріальних парків. Стратегія інклюзивного розвитку. Інклюзія, інклюзивний розвиток, стратегія інклюзивного розвитку. Інклюзія як суспільний феномен та процес, значення та результат інклюзивного розвитку.

1. ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

Сучасний етап розвитку світової та вітчизняної економіки передбачає панування суспільства, заснованого на знаннях, де рівень соціального й економічного розвитку країни визначається наукомісткими технологіями, інноваційною спрямованістю і рівнем інтелектуального розвитку. Розвинені країни світу продовжують активно розбудовувати економіку інтелектуально-інноваційного типу, інформаційну економіку та інформаційне суспільство, основою якого є новий технологічний спосіб виробництва, що ґрунтується на автоматизації, інформатизації праці та інтелектуальних ресурсах. Отже, країни, що не впроваджують зміни або роблять це не досить результативно, можуть перетворитися на аутсайдерів глобальної економіки. Україні сьогодні необхідно рухатися шляхом інноваційного розвитку з урахуванням тих викликів та змін, що диктують світове суспільство та економіка, тому вивчення сучасних реалій та майбутніх тенденцій того суспільства, в якому господарюють підприємства, є необхідним постійним процесом, що забезпечить їх успішність та успішність країни в цілому.

Як відомо, історією цивілізації визначено три етапи розвитку суспільства: доіндустріальний (до XVIII ст.), індустріальний (XVIII ст. –перша половина XX ст.) та постіндустріальний (із другої половини XX ст.).

Кожному етапу розвитку людського суспільства відповідають економічна система та характер економічних відносин, а саме:

– натуральне господарство. Головна сфера економіки – сільське господарство, головний ресурс – земля, пануюча соціальна група – землевласники.

Характерні для доіндустріального суспільства риси: людина органічно пов’язана з природою; відсутність суспільного розподілу праці; обмежене спілкування; все виробляється і все споживається; господарські суб’єкти у вигляді мануфактури; повна особиста залежність; розподіл, обмін, отримання

матеріальних благ набувають форми міжособистих відносин, що закріплюються традиціями;

– промисловий. Йому відповідає індустріальний стан розвитку економічних систем. Головний ресурс – капітал; головна соціальна група – господарі і власники інформації. Характерні для індустріального суспільства риси: ручна праця замінена машинами; мануфактури реконструювалися у фабрики; індустріальна праця замінила аграрну; натуральне господарство переорієнтувалося в товарне господарство; особиста незалежність людини;

– постіндустріальне суспільство. Суспільство знань, інновацій та інформації, засноване на послугах, людському досвіді, вміннях та компетенціях.

Основною діючою особою стає професіонал, тому що його досвід і знання дозволяють йому відповідати всім вимогам, що вимагає постіндустріальне суспільство. Якщо індустріальне суспільство визначається через кількість товарів, що позначає рівень життя, то **постіндустріальне суспільство визначається** якістю життя, вимірюється послугами – охороною здоров'я, відпочинком і культурою. У постіндустріальній економіці центр тяжіння переміщується у сферу послуг, а джерела розвитку зосереджуються переважно в університетах і науково-дослідних установах, а не в колишніх індустріальних корпораціях. У міжнародному плані прогнозувалася актуалізація таких проблем, як подолання розриву між багатими і бідними країнами, інтенсифікація комунікацій, що сприяють оновленню традиційних поглядів і уявлень.

Отже, постіндустріальне суспільство в загальному розумінні визначене інформацією, знаннями, інтелектуалізацією праці, її комп'ютеризацією, людськими вміннями, здібностями, компетенціями, зростанням сектору послуг та ін.

Характерними рисами економіки постіндустріального суспільства виступають:

1) новий фактор конкуренції – час, оскільки від швидкості отримання інформації безпосередньо залежить конкурентна перевага;

2) глобальна економіка, яка представляє собою сферу взаємовідносин між незалежними національними економіками, дає змогу створювати нові центри прийняття стратегічних рішень (транснаціональні компанії, міжнародні фінансові центри, організації та об'єднання);

3) ще яскравіше проявилися негативні риси індустріальної економіки, зокрема її руйнівний вплив на природу;

4) до системоутворюючих факторів, які вивчалися політичною економією раніше (капітал, праця, земля), додався такий, як інформація та знання;

5) початок кардинальної зміни ролі і місця людського фактору у виробництві. Автоматизація промисловості різко скоротила обсяг фізичної праці і забезпечила відхід людини від безпосереднього виробництва у сферу управління ним;

6) почався процес трансформації ролі власності у засоби виробництва. Індивідуальна власність на засоби виробництва стала втрачати своє значення. Їй на зміну прийшли асоційовані форми власності (акціонерні, корпоративні, партнерські, змішані);

7) основним джерелом капіталу стають права власності на нематеріальні активи, у тому числі закордонні. Ці права можуть бути виражені у вигляді ліцензій, патентів, корпоративних або боргових цінних паперів;

8) інтелектуалізація праці зажадала трансформації громадської організації виробництва до пріоритету особистості працівника; примусова праця епохи класичного капіталізму стала економічно невигідною;

9) почався процес трансформації структури економіки за рахунок зміни обсягів сфери виробництва і сфери послуг, інформації та інтелектуальної праці;

10) глобальні масштаби «нової економіки», що ведуть до ліквідації географічних та національних кордонів економічного простору.

11) у системі «виробництво – споживання» відбулося зміщення пріоритетів на користь споживання за рахунок інноваційних технологій;

12) інтегральний спосіб виробництва, якому властиві орієнтація ініціативи та інноваційної активності приватних підприємців на забезпечення гідного життя населення, здійснення державою стратегічної інноваційної функції, соціальна орієнтація регульованої ринкової економіки, високий рівень розвитку громадського сектора економіки;

13) багатоукладна економіка, в умовах якої кожний економічний уклад займає свою соціально-економічну нішу: великий бізнес здійснює технологічні прориви і впливає на структуру виробництва в галузях із високим рівнем концентрації виробництва; середній і малий бізнес відкриває простір для підприємницької ініціативи та високої інноваційної активності і забезпечує зайнятість на ринку праці; державний сектор зосереджується в стратегічно важливих галузях; натуральний уклад, представлений домашнім господарством, виконує найважливіші функції у відтворенні і функціонуванні людини;

14) розвивається модель соціального партнерства держави і підприємців, влади та бізнесу в розвитку властивих їм економічних функцій. У рамках цієї моделі підприємницький сектор здійснює виробництво та його інноваційне оновлення, підвищує рівень конкурентоспроможності виробництва і доходів держави і т. д.; держава реалізує довгострокову і середньострокову стратегії соціально-економічного, інноваційно-технологічного та екологічного розвитку, підтримує базисні інновації, формує сприятливий інноваційно-інвестиційний клімат, створює передумови для ефективного і пропорційного розвитку суспільного сектора економіки, забезпечує зовнішні умови розвитку національної економіки.

2. СТРАТЕГІЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Свій розвиток циркулярна економіки бере ще у 80-ті роки минулого сторіччя, коли були започаткована концепція «зеленого зростання» та екологічності промислового виробництва. Починаючи з 90-х років питанням підвищення екологічності приділяється все більше уваги, що стало основою запровадження концепції економіки замкнутого циклу. Починаючи з 2000-х років відбувається трансформація принципів зеленого зростання відповідно до оголошених в Декларації тисячоліття цілей ООН на 2000-2015 рр. Ці ініціативи все більше популяризують аспекти пов'язані із формуванням глобальної зеленої економіки, дбайливим використанням обмежених ресурсів, використанням відновлювальних джерел енергії, збереженням навколишнього середовища, досягнення цілей сталого розвитку тощо.

Циркулярна економіка багатогранна тому її можна розглядати як (рис. 7.1):

- складову стратегії сталого розвитку, що спрямована на підвищення ефективності та тривалості використання продукції та зменшення відходів;
- самостійну парадигму спрямування розвитку економіки, що на забезпечення якісного навколишнього середовища та соціальної справедливості в інтересах наступних поколінь;
- складну багаторівневу систему, що передбачає реалізацію замкнутого циклу матеріальних потоків в економічній системі, кругову траєкторію бізнес-моделей організації виробництва продукту, повторне використання, переробку та відновлення матеріалів та продуктів у виробничих процесах;
- глобальну економічну модель, що акцентує спрямованість на економічне стале зростання і розвиток економіки, а не на збільшення споживання кінцевих ресурсів заради задоволення зростаючих потреб суспільства;
- стратегію, метою якої виступає зменшення дефіциту ресурсів і зниження рівня забруднення навколишнього середовища, яка базується на

Рис. 7.1. Розумінні та принципи циркулярної економіки

Джерело: побудовано за даними [11; 12; 18; 19]

- принципах заощадження ресурсів та матеріалів для виробництва продуктів шляхом закриття економічних та екологічних циклів потоків ресурсів;

- регенеративну модель, філософія якої полягає у тому, що максимізація добробуту та ефективність функціонування екосистеми досягається за рахунок того, що витрати ресурсів, викиди та витоки енергії зводяться до мінімуму за рахунок припинення, уповільнення, ліквідації, звуження матеріальних та енергетичних циклів.

Сьогодні, на українському ринку, більшість виробничих підприємств виробляють свою продукцію з первинної сировини, а ті відходи, які залишаються підлягають утилізації. Така ситуація притаманна більшості країн світу. Щорічно зростає площа утворених звалищ, кількість утворених хімічно небезпечних речовин, у тому числі ядерних відходів. Налагодження системи контролю та переробки відходів, зменшення негативного навантаження на навколишнє середовище зумовлює актуальність впровадження принципів циркулярної економіки. В цілому циркулярна економіка розглядається як суспільний всеохоплюючий системний процес прийняття та втілення у життя стратегічних рішень спрямованих на вирішення глобальних та локальних проблем пов’язаних із зміною клімату, збереженням екосистеми, боротьби з забрудненням тощо. Основоположним принципом циркулярної економіки виступає повторне використання відходів та вторинна переробка продукції.

Стратегічне управління відповідно до принципів циркулярної економіки передбачає впровадження вторинної переробки всіх товарів із урахуванням вартісної складової для забезпечення розвитку підприємств. А також налагодження відповідної системи утилізації відходів, що мають вміст токсичних та небезпечних речовин. Але, найважливішим при цьому є формування усталеної споживацької поведінки суспільства та сприйняття принципів циркулярної економіки, їх необхідності та безапеляційності.

Парадигма циркулярної економіки спочатку базувалась на принципах 3 R до яких відносились: Reduce, Reuse, Recycle. Але відповідно до ухвалених

постанов у 2018 р. на Всесвітньому економічному форумі було розширено принципи циркулярної економіки до принципів 10 R серед яких:

- Reduce, що полягає у скороченні використання природних ресурсів, у тому числі не відновлювальних, із одночасним підвищенням ефективності виробництва;
- Reuse, що передбачає повторне використання продукту за його основним призначенням;
- Recycle, що висловлює філософію циркулярної економіки щодо переробки матеріалів для отримання продуктів за можливості такої ж якості або нижчої;
- Refuse, що пропагандує повну відмову від виробництва продукції за «екологічно брудної технології», це викликає необхідність заміни технології виробництва на екологічно безпечне або відмову від продукту;
- Rethink, що передбачає повне переосмислення напрямів використання продукції, обґрунтування можливостей спільного використання продукту або його обміну, що дасть можливість зменшити у кінцевому підсумку його виробництво та подовжити термін використання;
- Repair, що має на увазі відновлення старого продукту для його подальшої експлуатації та споживання завдяки ремонту та технічного удосконалення чи ремонту;
- Refurbish, базується на відновленні старого продукту для подальшого його використання та споживання;
- Remanufacture, передбачає часткове використання старого виробу у новому продукті, повторну обробку продукту;
- Repurpose, має на увазі пристосування старого виробу або його частини у новому продукті іншого призначення, тобто переорієнтація використання старого продукту у новій сфері;
- Recover, передбачає отримання нової енергії від спалювання старих виробів, при цьому енергія повинна бути не меншою, а ніж на витраченої на їх виробництво.

Впровадження принципів циркулярної економіки сприятиме сталому розвитку економік країн світу, але це вимагає від урядів країн впровадження заходів стратегічного управління на всіх рівнях економічних систем.

Відсутності відходів, що досягається за рахунок виробництва товарів за використанням високоякісних матеріалів, що можуть забезпечити довготривалість повторного застосування. Така філософія циркулярної економіки дає можливість зменшити витрати на працю та використання електроенергії, що відрізняє принцип циркулярної економіки від усталеного процесу переробки та утилізації.

Відповідно до принципів циркулярної економіки використана сировина для виробництва продукту не є первинною оскільки технічні цикли роблять продукти частиною процесу, що дає можливість відновлювати та використовувати цей продукт у якості сировини для створення нової продукції знов і знов. Внаслідок цього кругового ланцюга створення вартості продукту та його життєвий цикл зберігають найвищу цінність і якість якомога довше, а також зменшується споживання сировини та накопичення відходів.

Для циркулярної економіки властивим є розподіл біологічних та технічних циклів при переробці продуктів. Так біологічні цикли при переробці продукту отримують продукти компостування, зародження, що у подальшому приймають участь у біологічних процесах. Технічні цикли використовуючи концепцію повного використання, ремонту, переробки та використання частин старого у нових продуктах. Важливим у циркулярній економіці є використання енергії з відновлювальних джерел для забезпечення екологічності процесів біологічної та технічної циркуляції.

За використанням філософії детермінізму стратегічне **управління соціально-економічними системами відповідно до принципів циркулярної економіки повинно бути спрямовано на** (рис. 7.2):

- зведення до мінімуму відходів у всіх сферах життєдіяльності для забезпечення зменшення забруднення навколишнього середовища, це позитивно відбивається на якості життя населення;

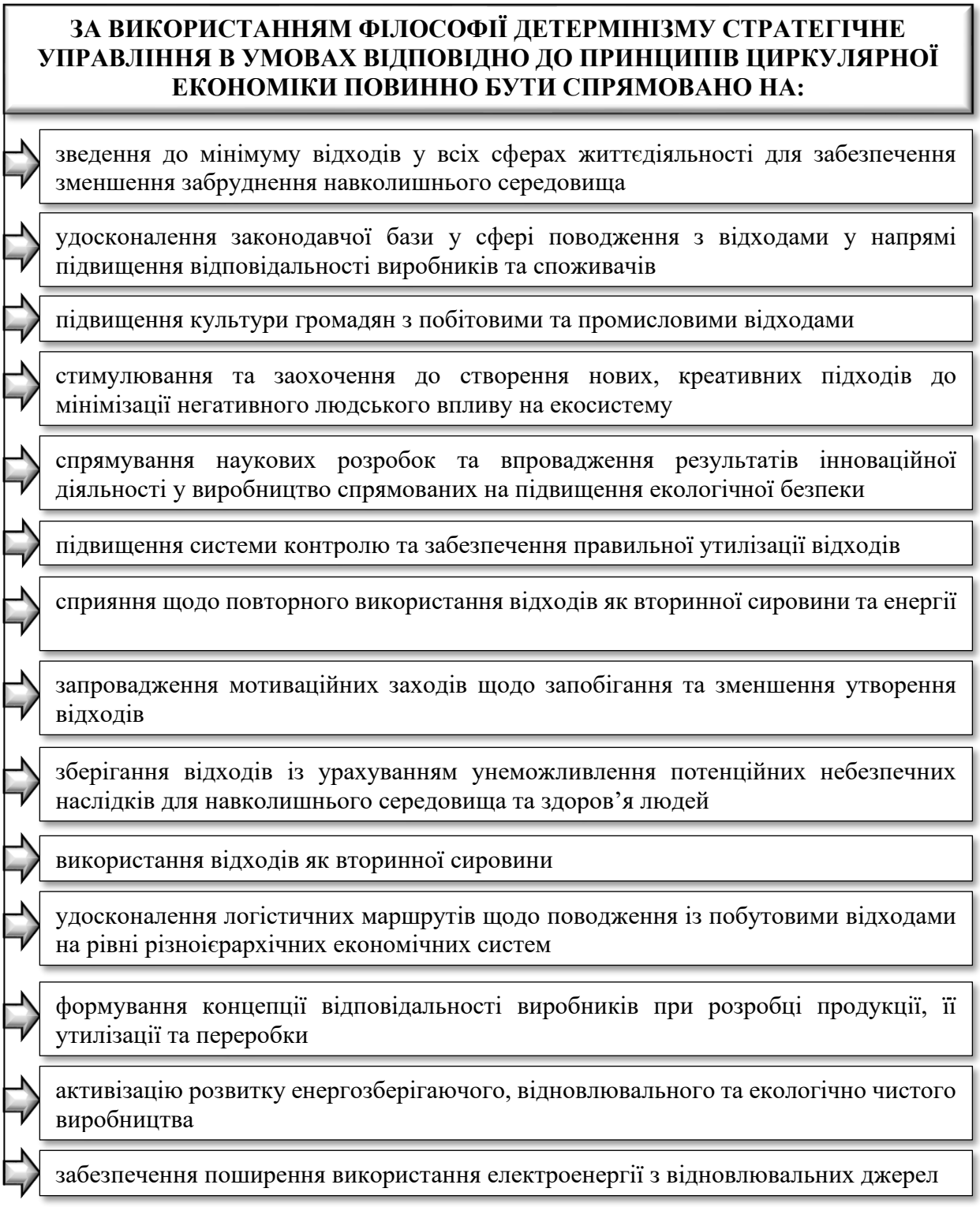

Рис. 7.2. Напрями спрямування стратегічного управління відповідно до принципів циркулярної економіки

Джерело: побудовано за даними [11; 12; 18; 19]

- удосконалення законодавчої бази у сфері поводження з відходами у напрямі підвищення відповідальності виробників та споживачів

- підвищення культури громадян з побітовими та промисловими відходами;

- стимулювання та заохочення до створення нових, креативних підходів до мінімізації негативного людського впливу на екосистему;

- спрямування наукових розробок та впровадження результатів інноваційної діяльності у виробництво спрямованих на підвищення екологічної безпеки хімічних виробництв, розробки екологічно чистих технологій, технологій переробки побутових та промислових відходів;

- підвищення системи контролю та забезпечення правильної утилізації відходів;

- сприяння щодо повторного використання відходів як вторинної сировини та енергії;

- запровадження мотиваційних заходів щодо запобігання та зменшення утворення відходів;

- зберігання відходів із урахуванням унеможливлення потенційних небезпечних наслідків для навколишнього середовища та здоров’я людей;

- використання відходів як вторинної сировини;

- удосконалення логістичних маршрутів щодо поводження із побутовими відходами на рівні різноієрархічних економічних систем;

- формування концепції відповідальності виробників при розробці продукції, її утилізації та переробки;

- активізацію розвитку енергозберігаючого, відновлювального та екологічно чистого виробництва;

- забезпечення поширення використання електроенергії з відновлювальних джерел.

Таке стратегічне управління визначає детермінанти циркулярної економіки на основі конкретності, предметної визначеності та реальності, що безпосередньо пов’язано із становленням циркулярної економіки на практиці.

Таким чином, базисні детермінанти циркулярної економіки до яких відносяться економічні, соціальні та екологічні, доповнюються доповнюючи ми детермінантами до яких можна віднести інформаційні, техніко-технологічні, знаннєві, організаційні, інституціональні та інші чинники, що виступають доповнюючи ми детермінантами розвитку циркулярної економіки.

Впровадження принципів циркулярної економіки завдяки стратегічному управлінню, яке базується на детермінованих чинниках соціального, економічного та екологічного розвитку є важливим кроком для розвитку країн та збереження навколишнього середовища.

Отже, циркулярна економіка це певна філософія, модель, стратегія, система, яка є набагато ґрунтовнішою, а ніж підвищення ресурсоефективності використання ресурсів та утилізації відходів за рахунок побудови технічних та біологічних замкнених циклів.

Стратегічне управління щодо введення принципів циркулярної економіки у повсякденне життя суб’єктів економіки сприятиме глобалізаційній концепції розвитку світового господарства. Але це вимагає послідовної роботи щодо управління впровадження заходів щодо дотримання принципів циркулярної економіки починаючи від зміни менталітету пересічних громадян щодо культури поділу побутових відходів до сприйняття бізнесом можливих втрат та неотримання додаткової вигоди від переробки відходів, а ні його утилізації, встановлення додаткового обсадження для ремонту та переробки вторинної сировини із подальшим використанням у наступних циклах виробництва продукту.

3. СТВОРЕННЯ ЕКОІНДУСТРІАЛЬНИХ ПАРКІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ідея розвитку екоіндустріальних парків не є новою на теренах багатьох країн світу. Але, сучасні умови загальносвітової ескалації та підвищення вартості ресурсів ще більше актуалізує питання їх розвитку. Так, наприклад, для України на території якої відбуваються воєнні дії в наслідок агресії з боку російської федерації питання розвитку екоіндустріальних парків постають нагальною проблематикою. Це пов'язано із тим, що вже відбулося і продовжує відбуватися руйнування виробничих потужностей, ускладнюється доступ до сировини, змінюються канали та логістичні маршрути її поставок, відбувається переміщення робочої сили та релокація бізнесу. За офіційними даними в Україні за час воєнних дій 70% виробничих підприємств зменшили або взагалі припинили виробничу діяльність. Найбільша кількість таких підприємств знаходилась у промислово розвинених районах Східної частини України. Одним із напрямів збереження та модернізації виробничого потенціалу виступає поширення екоіндустріальних парків. Це дасть можливість убезпечити промисловість від перенесення виробничих потужностей за кордон, призупинити процес падіння виробництва, зберегти кадровий потенціал країни. За рахунок входження до екоіндустріальних парків релаковані виробничі підприємства у центральну та західну частини України зможуть:

- використати сприятливі умови розташування за рахунок використання виробничих та складських приміщень, оскільки екоіндустріальні парки мають готові виробничі приміщення сертифіковані відповідно до міжнародних стандартів із забезпеченням відповідних комунікацій, потужностей та екологічної безпеки;

- оптимізувати витрати за рахунок транспортування та логістичних зв'язків, оскільки співпраця в межах екоіндустріальних парків дає можливість

створити спільні ланцюги поставок, відправку продукції через логістичні центри, розширити коло споживачів виробленої продукції;

- отримати підключення до інженерних мереж, підвищити ефективність використання енергоресурсів;

- зменшити витрат на управління та адміністративні витрати за рахунок виконання функцій керуючої компанії;

- отримати якість сервісні послуги, такі як охорону, клінінг, підбір необхідного кваліфікованого персоналу;

- підвищити ефективність залучення інвестиційних ресурсів у інноваційні проекти;

- оптимізувати відходи виробництва за використання засад циркулярної економіки тощо.

Екоіндустріальний парк дає можливість не тільки отримати позитивні результати у наслідок виробничої синергії, а й через фінансову кооперацію, науково-технологічну та інноваційну співпрацю. Принципи циркулярної економіки, а саме: відновлення, спільний доступ, оптимізація, циклічність віртуалізація та обмін, безпосередньо відповідають засадам розвитку екоіндустріальних парків.

Інноваційно-інвестиційна діяльність в межах екоіндустріальних парків в контексті циркулярної економіки дає можливість (рис. 3):

- зменшити рівень використання природних ресурсів;

- зменшити рівень відходів виробництва та викидів CO_2;

- зменшити витрати цінних матеріалів;

- збільшити частку використання відновлювальних та вторинних джерел, у тому числі електроенергії;

- забезпечити симбіоз підприємств екоіндустріального парку;

- підвищити ефективність інноваційно-інвестиційної діяльності.

Також, необхідно зазначити, що наразі в Україні не прийнято окремого закону про екоіндустріальні парки, а їх формування планується у вигляді як переходу індустріальних до екоіндустріальних так і побудова нових

екоіндустріальних. По відношенню до індустріальних парків законодавством України [2] у 2022 р. було впроваджено зміни, що виступають потужним драйвером для інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств особливо в умовах воєнних дій на території України. До таких позитивних змін слід віднести (рис. 7.3):

- по-перше, розширення переліку об'єктів, що можуть входити у межі індустріального парку, до яких можуть входити лабораторії з розвитку інноваційних технологій, заклади освіти, бізнес-кампуси та багато інших об'єктів інноваційного спрямування, що значно може активізувати інноваційну спрямованість підприємств учасників парку;

- по-друге, компенсація керуючим компаніям та підприємствам, що входять до парку 50 % витрат на підключення до електромереж, що значно здешевшує такі процедури та приваблює виробничі підприємства до входження у індустріальні парки;

- по-третє, компенсація для учасників парку та керуючої компанії відсоткових ставок за кредити на облаштування індустріальних парків, що стає ще більш актуальним для релакованого бізнесу;

- по-четверте, відшкодування учасникам парків (на рівні до 70 %) відсоткових платежів за кредитами по відношенню до частки експорту продукції підприємств у загальному доході від їх діяльності, що є потужним стимулом для виробництва конкурентоспроможної продукції на міжнародному ринку;

- по-п'яте, відшкодування на рівні до 70 % від загальних капітальних витрат впродовж перших 3 років інвестицій учасникам парків у створення виробництва, залежно від частки експорту продукції у загальному обсязі виробництва, що стає драйвером для розвитку нового креативного бізнесу орієнтованого на міжнародні ринки.

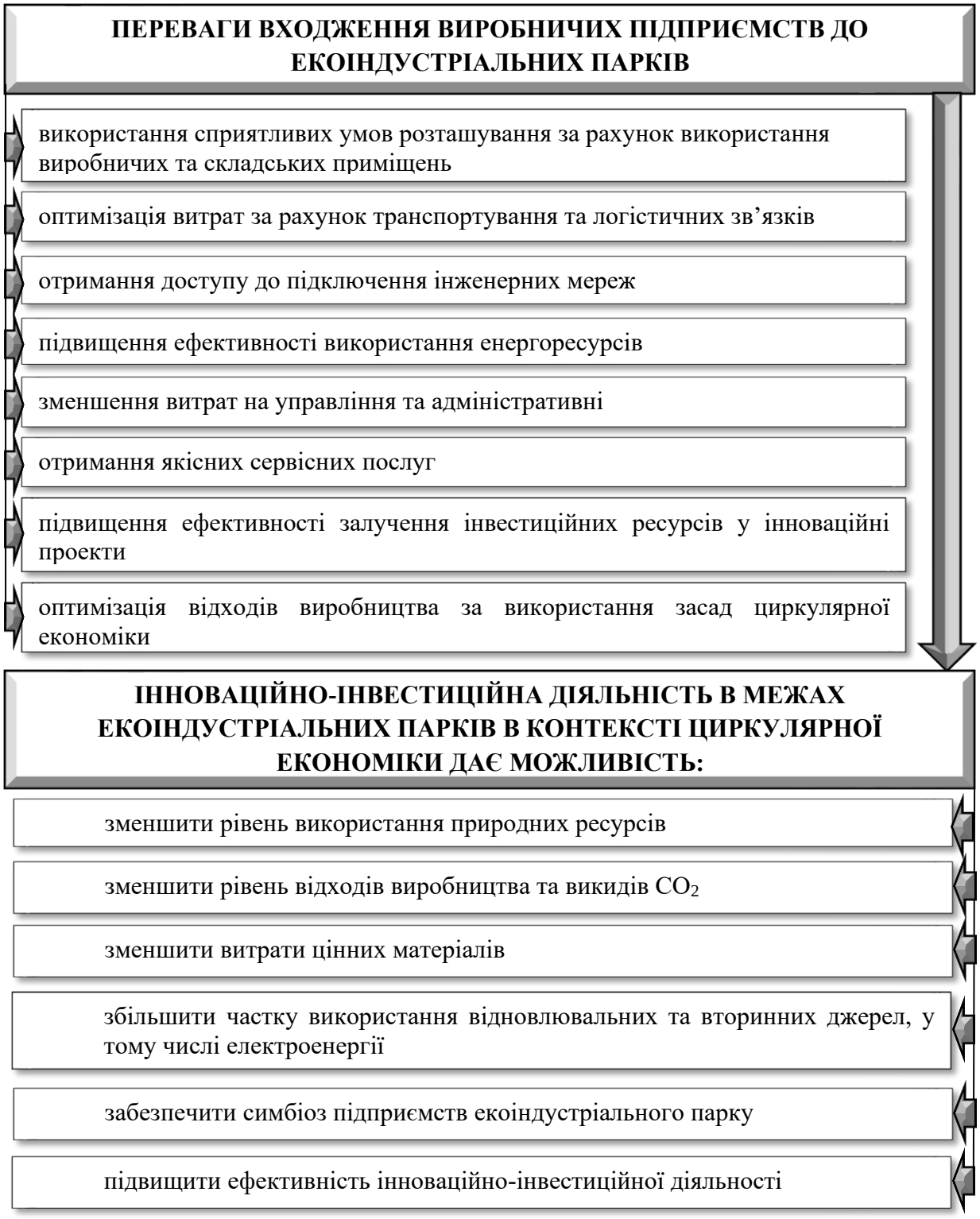

Рис. 7.3. Діяльність підприємств в межах екоіндустріальних парків в контексті циркулярної економіки

Джерело: побудовано за даними [11; 12; 18; 19]

Необхідно зазначити, що такі зміни підвищили привабливість до створення екоіндустріальних парків в контексті циркулярної економіки.

Екоіндустріальні парки є сприятливим середовищем функціонування як для релаковавних так і всіх інших підприємств, що входять до нього. Важливим є покращення можливостей для залучення інвестиційних ресурсів у інноваційні проекти та отримання синергетичного ефекту для всього екоіндустріального парку, що особливо важливо в умовах циркулярної економіки. Системний синергетичний ефект виникає в наслідок взаємодії та інноваційній спрямованості підприємств екоіндустріальних парків та їх підтримки з боку керуючої компанії.

Однією з переваг екоіндустріального парку є те, що підприємства можуть виступати не тільки партнерами, а й інвесторами, при цьому підприємство отримує дивіденди. А в цілому, для підприємств екоіндустріального парку отримується синергетичний ефект, що дає можливість активізувати інноваційно-інвестиційну діяльність, знизити загальні витрати, підвищити екологічність та ефективність діяльності підприємств, що функціонують у межах екоіндустріального парку.

4. СТРАТЕГІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ

Інклюзія (англ. inclusion – включення, залученість) – це збільшення ступеню участі усіх громадян соціуму у процесі економічного зростання і справедливий розподіл його результатів.

В узагальненому розумінні **інклюзивний розвиток** полягає в необхідності посилення залучення до розв'язання проблем розвитку усіх верств населення, а також зростання залученості до розвитку усіх територій.

Інклюзивний розвиток заснований на такому типі економічного зростання, який дозволяє відчути його результати кожному члену суспільства, охоплюючи усі сфери його життя.

Стратегія інклюзивного розвитку – це стратегія щодо забезпечення ресурсів, орієнтованих на підтримку груп населення або окремих громадян, галузей економіки, територій, які знаходяться у нерівному становищі.

У широкому розумінні інклюзивний розвиток полягає у посиленні залучення до вирішення політичних, соціально-економічних, екологічних, духовних проблем розвитку країни (регіонів) всіх без винятку верств населення і соціальних груп (включаючи найуразливіші категорії), а також територій.

Соціально-економічна нерівність має і просторовий вимір, що потребує прийняття відповідних заходів. За результатами досліджень науковців Інституту економіки та прогнозування НАН України, для досягнення інклюзивності на рівні сільської та міської територіальних підсистем суспільства необхідно подолати різницю, яка склалася не на користь першої з них: у соціальній (–16,3 %) та економічній (–10,5 %) сферах.

Інклюзія як суспільний феномен передбачає: включеність усіх верств населення у: процес суспільного відтворення; систему відносин власності; процес політичних, економічних, соціальних, духовних змін.

Інклюзивний розвиток як процес передбачає: здійснення суспільних перетворень за активної участі усіх груп населення без їх обмежень за віковими, статевими, соціальними, політичними, релігійними, етнічними, фізичними, ознаками.

Елементи (об’єкти) інклюзивного розвитку виступають: адміністративно територіальні одиниці, сектори та галузі національної економіки політична, економічна, соціальна, духовна сфери суспільного життя домогосподарства окремі громадяни.

Результат інклюзивного розвитку: формування середовища суспільної гармонії та добробуту, в якому відсутні суспільна дискримінація за будь-якими ознаками, бідність та соціальна несправедливість.

Перехід до інклюзивного сільського розвитку як гармонічної взаємодії соціальної, економічної та політичної компоненти розвитку людини може

забезпечити підвищення якості життя, що передбачає покращення здоров'я населення, досягнення раціональної норми його харчування, удосконалення системи надання освітянських послуг та зменшення диспропорцій у матеріальному забезпеченні.

У **секторальному та галузевому зрізах** інклюзивного розвитку доцільно зосередити увагу на таких напрямах, як реалізація стратегії «Індустрія 4,0», впровадження сучасних технологій, подолання сировинної спрямованості агропродовольчого сектора, монопольного статусу великих компаній холдингового типу, підвищення їх соціальної відповідальності за наслідки господарської діяльності, налагодження партнерського співробітництва між бізнесом, владою та суспільством.

Серед **адміністративно-територіальних одиниць України** найбільш проблемними в плані реалізації завдань інклюзивного розвитку виглядають регіони. І справа тут не тільки у незавершеності реформи територіальної організації влади. На цьому рівні найбільш загрозливими для інклюзивності є міжрегіональні соціально-економічні диспропорції, які склалися історично та посилилися за часів незалежної України. Це – великий розрив між регіонами за рівнем ВВП, сукупними доходами населення, розвитком інфраструктури, що посилює також соціальноекономічну нерівність на груповому та індивідуальному рівнях.

На рівні **сільських громад** існують проблеми погіршення доступу до суспільних послуг, що супроводжувалось також істотним розшаруванням за можливістю їх отримання населенням внаслідок різних місць проживання та рівнів доходів. Більші можливості отримання якісних послуг на селі мають заможні групи населення: міські жителі, які використовують сільську місцевість як споживче благо (розташування «другого житла», заміських маєтків тощо), та сільські жителі з достатнім рівнем доходів, а менші можливості – селяни, які займаються низькодохідною сільськогосподарською діяльністю, пенсіонери, незайняті особи тощо.

На рівні домогосподарств основна проблема щодо формування інклюзивності полягає у зменшенні частки витрат на задоволення первинних потреб у загальній структурі витрат.

Перехід України до інклюзивного розвитку передусім залежить від розгортання цього процесу у її різних просторових вимірах, секторах і галузях національного господарства, у політичній, економічній, соціальній та духовній сферах суспільного життя. Не менш важливим на цьому шляху є розроблення та реалізація державної політики інклюзивного розвитку.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Назвіть основні ознаки доіндустріального, індустріального та постіндустріального суспільного розвитку.
2. Чим відрізняється постіндустріальний розвиток економіки від інших попередніх видів розвитку?
3. Назвіть характерні риси економіки постіндустріального суспільного розвитку.
4. Які необхідно проводити заходи для забезпечення стратегії посіндустріального економічного розвитку?
5. У чому полягає багатогранність стратегії циркулярної економіки?
6. Охарактеризуйте принципи циркулярної економіки.
7. На що повинно бути спрямовано управління соціально-економічних систем для забезпечення впровадження принципів циркулярної економіки?
8. Що представляють собою екоіндустріальні парки?
9. Яку роль можуть відігравати екоіндустріальні парки для релакованих підприємств та виробничих підприємств?
10. Які переваги входження виробничих підприємств до екоіндустріальних парків?

11. У чому полягають основні особливості стратегії інклюзивного розвитку?

12. Що таке інклюзія, інклюзивний розвиток, стратегія інклюзивного розвитку?

13. Яке має значення інклюзивного розвитку для секторального розвитку, адміністративно-територіальних одиниць, сільських громад та домогосподарств?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1. Однією з концепцій, що наразі складає імператив конструювання та управління соціально-економічними системами є концепція сталого розвитку, що структурно розглядає соціально-економічну систему у розрізі економічної, соціальної та екологічної складових. Поясніть взаємозв'язок даного структурного розподілу складових соціально-економічних систем з іншими підходами до диференціації системних структурних компонентів, а також безпосередньо між економічною, соціальною та екологічною складовими. Визначте ключові ознаки початку структурного переходу національної соціально-економічної системи до сталого функціонування.

2. Однією з обов’язкових умов побудови прогресивних соціально-економічних систем заснованих на концепції економіки знань є розбудова ефективно діючої знаннєвої інфраструктури, здатної до належної реалізації освітніх функцій, стимулювання активного розвитку наукових досліджень, накопичення знань та забезпечення їх дифузії у різні функціональні сфери соціально-економічної системи у т.ч. приватний сектор.

Визначні основні елементи знаннєвої інфраструктури національної соціально-економічної системи, проаналізуйте стан розвитку знаннєвої інфраструктури національної економіки України у розрізу сформованого переліку елементів. Які сучасні концепції розвитку знаннєвого потенціалу

економіки може застосовувати держава для підвищення ефективності функціонування знаннєвої інфраструктури?

3. Проаналізуйте та надайте визначення понять «нова економіка», «економіка знань», «креативна економіка», «інтелектуальна економіка», «інноваційна економіка». Проведіть порівняльний аналіз даних теоретичних концепцій, визначивши спільні та відмінні риси, а також ідентифікувавши відповідні сутнісні взаємозв'язки та їх реальні прояви у практиці функціонування соціально-економічних систем сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Джинджоян В. В., Саленко А. С., Сазонець І. Л. Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства : монографія. Рівне, «Волинські обереги», 2021, 190 с.

2. Законодавство України. Сайт Верховної Ради України. URL:http://rada.gov.ua

3. Кузнецова Н. Розвиток креативної економіки у глобальному світі. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. Вип. 3. URL: https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/114.

4. Куцик П. О., Шевчик Б. М. Економічна системологія: проблеми становлення метаекономії як загальної теорії економічних систем : монографія. Львів, Вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2022. 336 с.

5. Макроекономічний огляд та прогноз. Міністерство фінансів України. URL:https://mof.gov.ua/uk/makroogljad.

6. Міністерство освіти і науки України. URL: http://mon.gov.ua.

7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

8. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: http://www.kmu.gov.ua.

9. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: www.me.gov.ua.

10. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2024-2026 роки. Міністерство економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=77059300-efc0-4c61-8a67-3974e0cd27a5&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkraini.

11. Сазонець І. Л., Саленко А. С. Знання та інновації як визначальні детермінанти формування та розвитку постіндустріального суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. Вип. 11. С. 5-10.

12. Сазонець І. Л., Саленко А. С. Пріоритетність змін індивідуального характеру трансформації праці в постіндустріальному суспільстві. *Економіка та держава.* 2021. Вип. 5. С. 28-32.

13. Саленко А. С. Інформація та знання як рушійна сила постіндустріального розвитку. *Ефективна економіка.* 2021. Вип. 7. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/86.pdf

14. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

15. Сторінка викладача в електронному кампусі НТУУ «КПІ». URL: http://login.kpi.ua.

16. Тульчинська С. О. Просторовий підхід до управління економічним потенціалом підприємства в умовах неотехнологічного оновлення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022, № 2, Том 2. С. 77-79.

17. Тульчинська С. О. Цифровізація як фактор розвитку регіональних економічних систем в умовах становлення постіндустріального суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 6. С. 13-17.

18. Тульчинська С. О., Солосіч О. С. Економічна безпека національної інноваційної системи в умовах становлення інтелектуальної економіки. Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність: Міжнар. наук.-практ. конф. XIX (XXXI) (16 – 17 березня 2023 р.), м. Київ. Київ, 2023. С. 67-68.

19. Черничко Т. В., Козик І. М. Концептуальні основи постіндустріального етапу розвитку економічної системи: теоретичні засади. *Економіка та суспільство*. 2021. Випуск 26. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/322/308

20. Що відбудеться в українській економіці. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvitu-za-kviten-2024-roku.

ТЕМА 4

РІЗНОВИДИ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Лекція 8

СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ

План

1. Стратегії розвитку підприємства

2. Стратегії розвитку малого бізнесу

3. Стратегія корпоративної відповідальності

Короткий опис лекції

Стратегії розвитку підприємств. Активні та пасивні стратегії розвитку підприємств як соціально-економічних систем. Активно-наступальна стратегія. Активна стратегія ринкової ніші. Пасивно-наступальна стратегія. Пасивно-захисна стратегія. Стратегії розвитку малого бізнесу: стратегія проникнення на ринок, стратегія розвитку ринку, стратегія розвитку товару, стратегія диференціації та їх характеристики. Корпоративна соціальна відповідальність. Необхідність та актуальність формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності. Дотримання специфічних принципів корпоративної соціальної відповідальності: відкритості, системності, значимості та партнерства та їх функціонали. Основні цілі стратегії корпоративної соціальної відповідальності. Акціонери, партнери, споживачі, співробітники, регіональна спільнота, суспільство як суб’єкти стратегії корпоративної соціальної відповідальності. Функції та методи стратегії корпоративної соціальної відповідальності. Показники ефективності функціонування стратегії управління корпоративної соціальної відповідальності підприємства.

1. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ

Сучасні економічні умови, у яких працюють підприємства, можна охарактеризувати як динамічні та невизначені. Одним з основних чинників, які можуть забезпечити підприємству стійкість на ринку та сприяти посиленню його позицій, є належним чином обґрунтована стратегія розвитку. Така стратегія повинна базуватися на засадах інтенсивного розвитку, тобто сприяти більш ефективному використанню матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, оптимізації асортименту виготовленої продукції чи наданих послуг, максимальній віддачі вкладеного капіталу, цілковитому задоволенню потреб споживачів щодо якості продукції, гарантійних умов та сервісного обслуговування тощо.

Стратегія розвитку підприємства повинна містити не лише перелік запланованих дій та способів їх досягнення, але й ураховувати виникнення можливих негативних ситуацій, щоб вчасно адаптуватися до нових умов.

Стратегію розвитку підприємства можна охарактеризувати як довгостроковий гнучкий план дій інноваційного спрямування з відповідним рівнем ризику, який базується на детальному аналізі внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, залежить від людських чинників та потребує інвестицій для досягнення ефективних результатів, підвищення конкурентоспроможності продукції і підприємства.

Стратегії розвитку підприємства можна згрупувати у дві групи: активні стратегії та пасивні стратегії.

Активні стратегії передбачають:

– швидкі дії підприємства на зміну ситуації на ринку, намагання випередити конкурентів;

– гнучкість усіх процесів, які відбуваються на підприємстві;

– можливість інтенсивного використання всіх видів ресурсів праці, енергії, сировини і матеріалів, обладнання;

– постійний пошук і запровадження інновацій у виробничій, збутовій та управлінській діяльності.

Пасивні стратегії розвитку підприємства передбачають слідування за конкурентами, перегляд діяльності в разі виникнення такої потреби і, таким чином, є менш ризиковими і навіть можуть бути менш витратними.

Порівняльна характеристика активної і пасивної стратегій розвитку підприємства наведена в табл. 8.1.

Таблиця 8.1

Основні характеристики активної і пасивної стратегій розвитку підприємства

Характеристика	Активна стратегія	Пасивна стратегія
Ризики	Високий рівень ризику	Низький або середній рівень ризику
Інновації	Активне впровадження інновацій, висока сприйнятливість інновацій	Запізніле впровадження інновацій, середня сприйнятливість інновацій
Конкуренти	Випередження конкурентів	Слідування за конкурентами
Збутова політика	Постійне корегування збутової політики, забезпечення високого рівня сервісу, використання спроб запровадження індивідуального підходу до споживачів	Корегування збутової політики за потреби
Товарна політика	Акценти на оновленні продукції та її упакування	Увага зосереджена на обсягах виробництва
Цінова політика	Використання багатьох цінових стратегій, націлених на різні групи споживачів, використання широкого спектру цінових знижок	Дотримання декількох цінових стратегії, які корегуються за потреби; використання цінових знижок як у конкурентів
Частка ринку	Розширення частки ринку, вихід на нові сегменти ринку і на нові ринки, у т. ч. зовнішні	Втримання наявної частки ринку

У рамках активних і пасивних стратегій розвитку можна виділити декілька видів, а саме: **активно-наступальна, ринкової ніші, пасивно наступальна, захисна** (рис. 8.1).

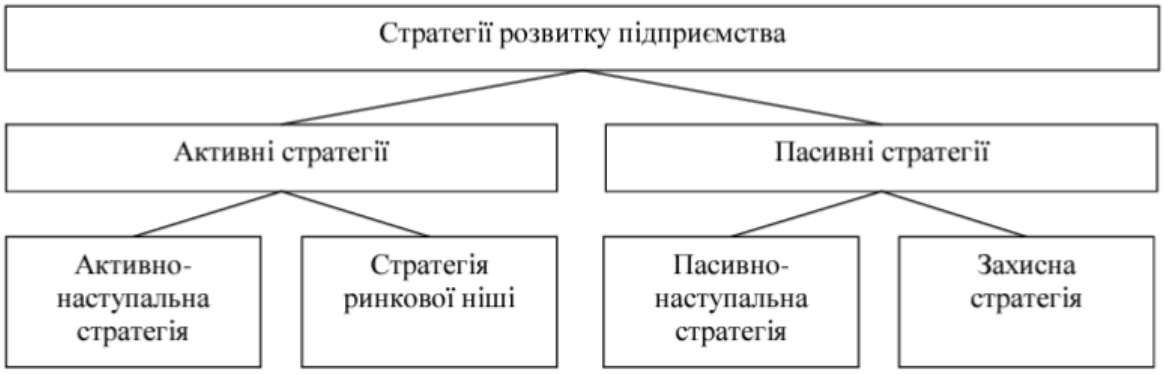

Рис. 8.1. Класифікація стратегії розвитку підприємства, у якій виокремлено активні і пасивні стратегії

Основними принципами розроблення активних і пасивних стратегій розвитку підприємства мають бути:

- спрямування на довгострокові цілі підприємства;
- багатоваріантність потенційних напрямків розвитку, яка зумовлена динамікою зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства;
- безперервність розроблення стратегії;
- комплексність формування стратегії, узгодженість відповідних стратегічних рішень за окремими напрямами діяльності підприємства, видами ресурсів, функціями тощо.

Активно-наступальна стратегія розвитку передбачає максимальну реалізацію стратегічних змін у розвитку підприємства. Її суть полягає у тому, щоб підприємство було першим у розробках і впровадженні нових видів продукції та нових технологічних процесів у виробництво. Така стратегія передбачає використання різноманітних заходів для підтримки позитивних зростаючих позицій.

Активно-наступальна стратегія спрямовується на активізацію інтенсивності використання всіх видів ресурсів сировини, матеріалів, обладнання, праці, фінансів. Для цієї стратегії характерні високий рівень ризику та значна потреба в інвестиціях.

Активно-наступальна стратегія використовується на етапах зростання життєвого циклу підприємства, а також можливе використання на початку етапу спаду, коли потрібно активувати всі ресурси і можливості для поліпшення результативності діяльності підприємства.

Стратегія ринкової ніші належить до активних стратегій, метою якої є забезпечення високої рентабельності продукції, підвищення якості продукції та її конкурентоспроможності, вдосконалення форм обслуговування продукції. За потреби підприємство може придбати та адаптувати нові технології виробництва продукції. Така стратегія передбачає зміцнення досягнутих позицій, визначає напрями спрямування зусиль на підтримку збалансованого розвитку підприємства та характеризується високим або середнім рівнем ризику. Стратегія ринкової ніші властива для етапу зрілості життєвого циклу підприємства.

Активні стратегії розвитку характеризуються збільшенням обсягів реалізації продукції, зниженням витрат виробництва, збільшенням прибутків, високим рівнем фінансової стійкості, зростанням оборотності оборотних активів, розширенням збутової мережі тощо.

Пасивно-наступальна стратегія передбачає виведення на ринок нової (або поліпшеної) продукції після апробації її у підприємствлідерів. Стратегія потребує суттєвих витрат на оновлення продукції та характеризується середнім рівнем ризику. Така стратегія може використовуватися на всіх етапах життєвого циклу підприємства. Пасивно-наступальна стратегія спрямована на використання відповідних заходів, які забезпечать підтримку і рівномірне зростання результатів діяльності підприємства. Ця стратегія створює всі передумови для забезпечення фінансової стійкості підприємства.

Захисна стратегія передбачає оптимізацію виробничого процесу у співвідношенні «витрати – випуск», удосконалення продукції до такого рівня, як у конкурентів. Така стратегія потребує інвестиційних коштів та характеризується середнім рівнем ризику. Використання захисної стратегії відбувається переважно на етапі спаду життєвого циклу підприємства. Завданням стратегії є пошук шляхів подолання небезпек для функціонування підприємства.

Пасивні стратегії розвитку підприємства характеризуються нестійкими обсягами збуту продукції, несуттєвим зниженням оборотності обігових активів та фінансової стійкості підприємства.

2. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Компаніям, які тільки починають свою діяльність, найкраще підійдуть стратегії росту. Розвиток бізнесу може бути мати різні напрямки. Пропонуємо підприємцям чотири базові стратегії. Кожна з них актуальна для конкретних умов, задач і цілей, тому їх можна використовувати окремо або комбінувати між собою.

1. Стратегія проникнення на ринок

Реалізація цієї стратегії передбачає поступове укріплення своїх позицій на ринку шляхом більшого охоплення і високих показників збуту. Тобто компанія пропонує споживачам якомога більшу кількість вже наявних товарів і послуг за нижчими від ринкових цінами. Стратегія є високозатратною, оскільки вимагає паралельного ведення стратегії низьких цін.

2. Стратегія розвитку ринку

Суть стратегії полягає у пошуку нових ринків збуту та залученні нового сегменту аудиторії споживачів. Розширення клієнтури та географії дозволить збільшити дохід у довгостроковій перспективі.

3. Стратегія розвитку товару

Створення нової унікальної продукції, покращення й оновлення упаковки або випуск товару у новому об'ємі дозволяють підвищити інтерес споживачів. Стратегія розвитку товару дає можливість підприємцям здійснювати ріст в межах вже наявних ринків. Наприклад, виробники морозива можуть створити новий смак продукту, щоб привернути увагу покупців і збільшити прибутки.

4. Стратегія диверсифікації

Диверсифікаційна політика передбачає створення нового продукту для нових ринків. Ця стратегія є найбільш ризикованою, однак, це гарний варіант, якщо підприємству необхідно вийти з уже наявного ринку збуту, який дає низькі показники прибутку та негативні темпи росту.

3. СТРАТЕГІЯ КОРПОРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) це певний виклик суспільного розвитку та відповідь на нього підприємств через компаративне управління певного типу відповідно до соціальних зобов’язань перед працівниками, стейкхолдерами, партнерами, місцевими громадами, інститутами громадського суспільства та перед суспільством в цілому. КСВ виступає сьогодні засобом захисту від соціальних ризиків та однією з передумов набуття конкурентних переваг на ринку.

Реалізація стратегії корпоративної соціальної відповідальності – це циклічний процес, який передбачає постійну, безперервну модернізацію системи управління підприємством з урахуванням змін і вимог внутрішнього і зовнішнього середовища.

Необхідність та актуальність формування стратегії КСВ для економічних суб’єктів зумовлено такими обставинами:

- втрата стійкості економічного розвитку внаслідок пандемії, загострення воєнних конфліктів та ескалацією відносин в суспільстві, що

вимагає формування нової парадигми задіювання факторів стійкості економічного розвитку;

- поглиблення асиметричності соціально-економічного розвитку між територіями, регіонами, країнами, внаслідок чого відбувається наростання загроз соціально-економічної безпеки;

- загострення конкурентних відносин на ринку, що спонукає до пошуку нового інструментарію забезпечення конкурентоспроможності для економічних суб'єктів із урахування тенденцій суспільного розвитку;

- послаблення соціокультурних і морально-етичних принципів у діяльності підприємницького сектору, що проявляються у десоціалізації відносин у сфері праці, проявах формування суспільства індивідів проти принципів людоцентричності;

- загострення екологічних проблем, що вимагають спільного рішення щодо використання вичерпних природних ресурсів, переробки та сортування відходів, впровадження заходів щодо запобігання забруднення навколишнього середовища.

Сучасні умови вимагають підвищення активності та значення ролі організацій у досягненні завдань сталого розвитку та забезпечення соціально-економічної стійкості. Це обумовлюється тим, що сучасне підприємство це не просто соціально-економічна система, а й економічна цінність, яка виступає частиною складної, взаємопов'язаної та взаємозалежної сукупності інститутів суспільного розвитку.

Формування стратегії корпоративною соціальною відповідальністю підприємства вимагає дотримання **певних специфічних принципів** до яких слід віднести принципи: **відкритості, системності, значимості та партнерства** (рис. 8.2). Дані принципи є основоположними специфічними принципами стратегії КСВ підприємства, але данні принципи місять власні функціонали. **Принцип відкритості стратегії управління КСВ підприємства містить таки функціонали**, як:

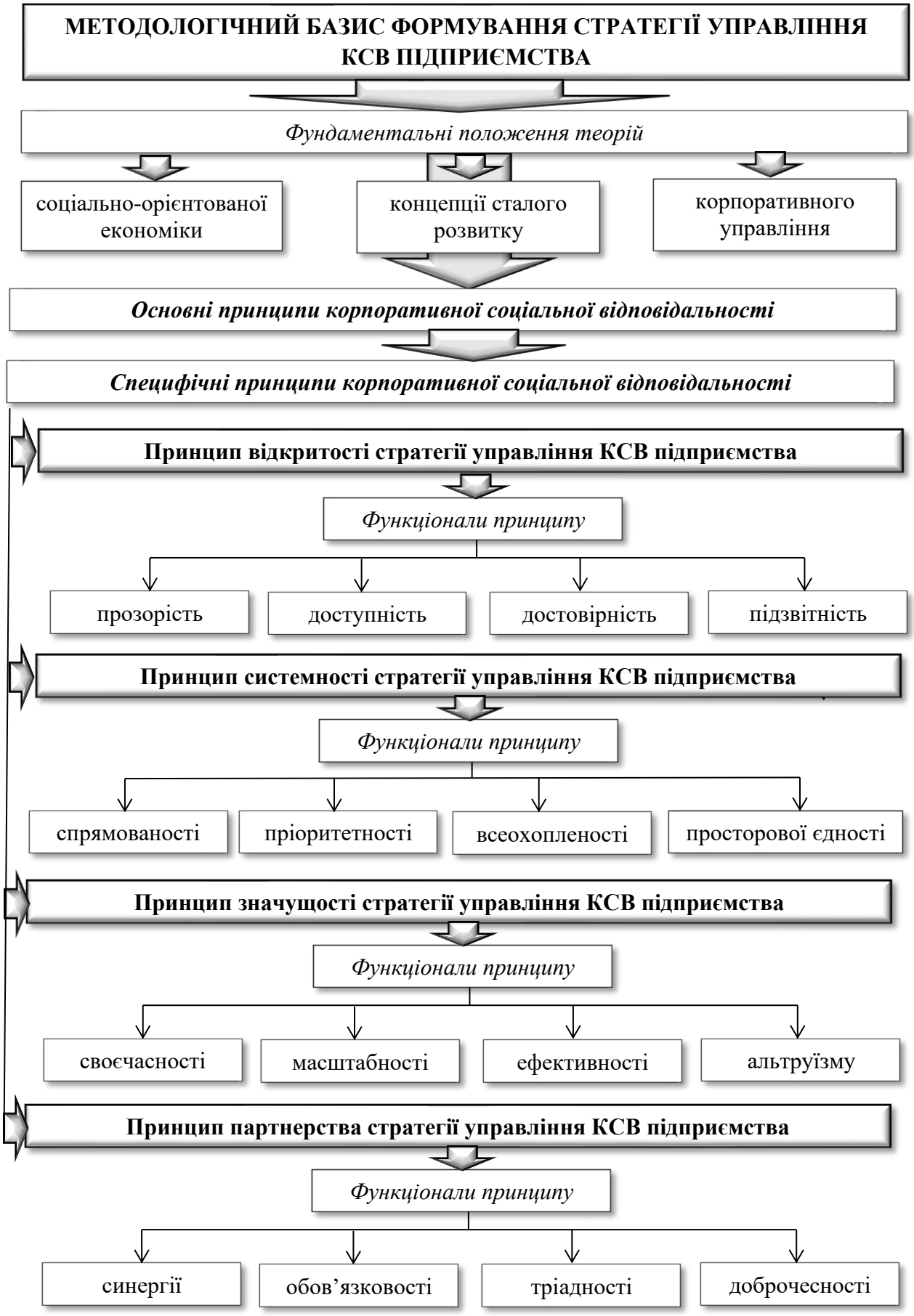

Рис. 8.2. Методологічний базис формування стратегії управління КСВ підприємства *Джерело:* побудовано за даними [11; 18]

- прозорість, що передбачає чіткість і зрозумілість підходів щодо впровадження проєктів КСВ для всіх сторін учасників задіяних у механізмі управління КСВ підприємства;

- доступність, передбачає доступність інформації про цілі та завдання КСВ підприємства для всіх його учасників та суспільства в цілому;

- достовірність, оприлюднення інформації щодо проєктів КСВ підприємства повинна містити достовірні данні про досягнутий рівень КСВ;

- підзвітність, що передбачає постійне оприлюднення результатів функціонування стратегії КСВ підприємства.

Принцип системності стратегії управління КСВ підприємства включає такі функціонали як:

- спрямованості, що передбачає формування системи завдань для досягнення поставлених цілей стратегії управління КСВ підприємства;

- пріоритетності, що передбачає виокремлення в системі цілей та завдань досягнення КСВ найбільш значущих для підприємства та суспільного розвитку;

- всеохопленості, що передбачає єдності в часі щодо відповідальності підприємства перед суспільством за дії, що відповідно до впровадження стратегії управління КСВ підприємства не повинні бути одиничними показовими актами, а ставати всеохоплюючою системною філософією діяльності підприємства;

- просторової єдності, що вимагає охоплення цілями КСВ всіх бізнес процесів та прийняття управлінських рішень на підприємстві без винятку.

Специфічний принцип значущості стратегії управління КСВ підприємства, передбачає доповнення такими функціоналами як:

- своєчасності, що вимагає своєчасності впровадження актуальних заходів завдяки впровадження стратегії стратегії управління КСВ підприємства;

- масштабності, що передбачає масштабність поставлених цілей не тільки по відношенню до самого підприємства, а й суспільства в цілому;

- ефективності, що передбачає не тільки декларування принципів КСВ, а й їх реалізацію відповідно до результативності витрат на КСВ та отриманого ефекту для соціального, економічного, екологічного розвитку підприємства та суспільства в цілому;

- альтруїзму, витрати на впровадження КСВ не завжди мають поточну ефективність та вимагають від підприємства відмови від частки прибутку заради суспільного блага та досягнення цілей сталого розвитку.

Принцип партнерства стратегії управління КСВ підприємства розкривається завдяки функціоналам:

- синергії, що передбачає отримання синергійного ефекту від партнерської взаємодії між бізнесом, владою та суспільством на партнерських принципах стратегії управління КСВ підприємства;

- обов'язковості, що передбачає перехід від практики одиничних ініціатив до постійної обов'язкової практики для забезпечення ефективності стратегії управління КСВ підприємства;

- тріадності, що передбачає впровадження нових підходів до управління, введення бізнесу, виробництва товарів та послуг відповідно до реалізацій цілей сталого розвитку у економічній, соціальній та екологічній площині;

- доброчесності, передбачає безапеляційне відкриту діяльність підприємства по відношенню до всіх стейкхолдерів та суспільства в цілому.

Отже, означені специфічні принципи стратегії управління КСВ підприємства, що доповненні функціоналами дадуть можливість отримати синергетичний ефект для підприємства, стейкхолдерів, працівників, громад та суспільства в цілому.

Використання принципів КСВ на рівні підприємств призводить до налагодження щільного взаємозв'язку з цільовими групами, від яких напряму залежить конкурентоспроможність компанії. Сьогодні для споживачів, партнерів, стейкхолдерів важливим є не тільки продукт чи послуга компанії, а й її репутація, яка приносить соціальне визнання, що впливає на продажі

компанії та її стабільне зростання. Імідж та репутація соціально-відповідальної компанії робить її привабливим роботодавцем, сприяє формуванню внутрішньо-корпоративним відносинам та як наслідок підвищує продуктивність праці.

Нарощення людського капіталу сприяє стійкості економічного розвитку, це також вимагає формування стратегії управління КСВ підприємства, внаслідок чого соціальні питання набувають особливого значення на всіх рівнях життєдіяльності суспільства. Соціально відповідальні дії підприємства сприяють поліпшенню умов для розвитку людського капіталу, що відбивається на прибутковості підприємства. Отже, в межах конвергенції соціальної відповідальності здійснюється конвергенція економічних, соціальних та екологічних цілей розвитку підприємства відповідно до парадигми сталого розвитку.

Стратегія КСВ підприємства представляє собою складний та багатогранний процес, який включає в себе різноманітні методи, функції та передбачає мотиваційне, організаційне, інформаційне забезпечення, що відповідно до принципів основних та специфічних принципів впровадження КСВ підприємства дає можливість за рахунок взаємоузгодженого впливу суб'єкта керуючої системи на керовану отримати досягнення поставлених цілей.

Формування стратегії управління КСВ підприємства дає можливість досягти цілей КСВ підприємства оскільки дає поштовх до спрямованих дій та дозволяє об'єднати всі процеси до одного тренду щодо досягнення мети КСВ підприємства. Формування стратегії управління КСВ підприємства повинно враховувати специфічні особливості функціонування підприємства та будуватися відповідно до **основних цілей КСВ** серед яких (рис. 8.3):

- виробництво високоякісної екологічно чистої продукції для споживачів;

- залучення інвестицій та створення умов для розвитку людського потенціалу;

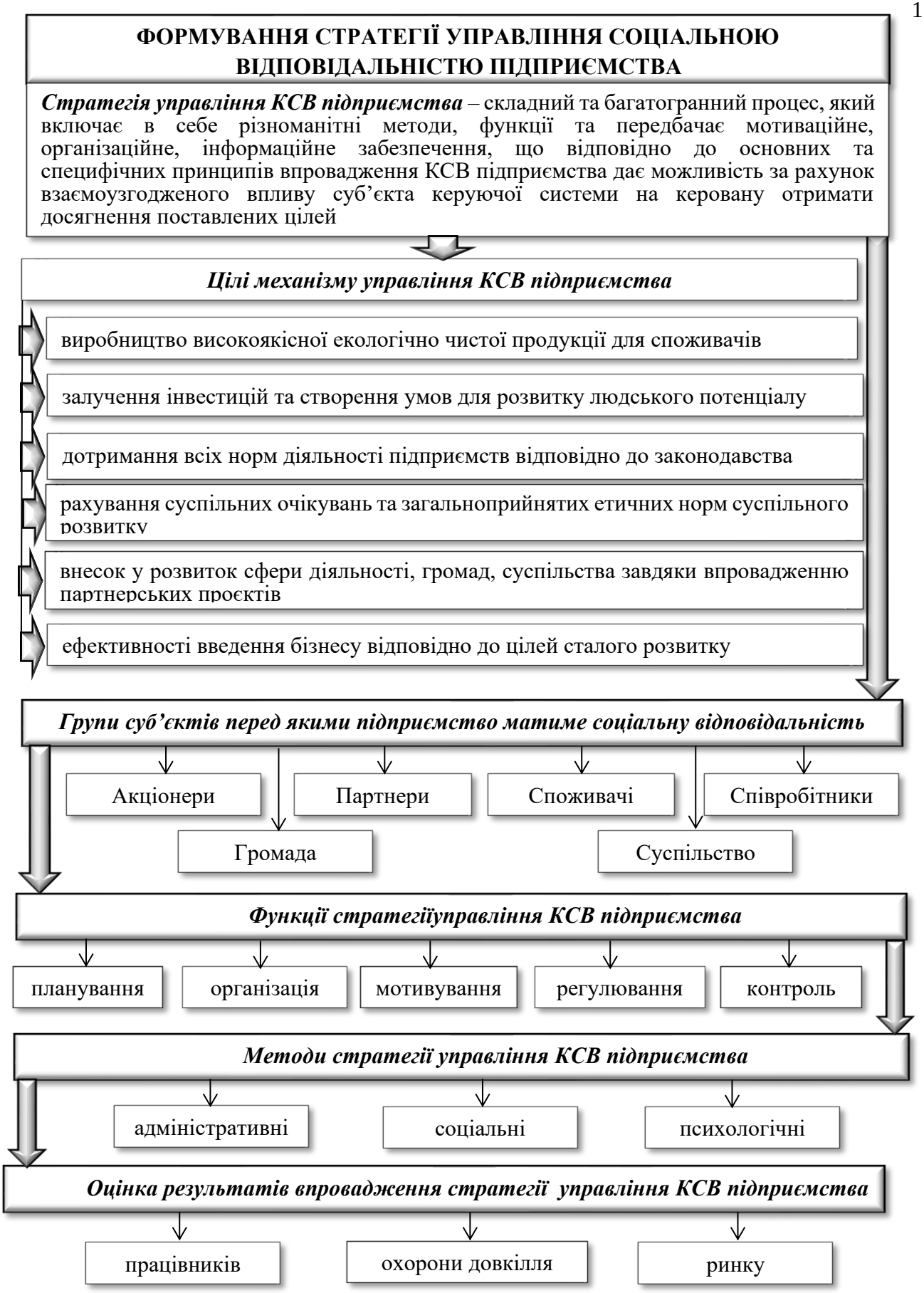

Рис. 3. Сформування управління КСВ підприємства *Джерело:* побудовано за даними [11; 18]

- дотримання всіх норм діяльності підприємств відповідно до податкового, трудового, екологічного законодавства та із урахуванням тенденцій їх змін у міжнародному законодавстві;

- урахування суспільних очікувань та загальноприйнятих етичних норм суспільного розвитку;

- внесок у розвиток сфери діяльності, громад, суспільства завдяки впровадженню партнерських проєктів;

- ефективності введення бізнесу відповідно до цілей сталого розвитку.

При формуванні стратегії управління КСВ важливим є **виокремлення суб'єктів перед якими підприємство матиме соціальну відповідальність**. У зв'язку з цим всіх **суб'єктів можна поділити на такі групи**:

- **акціонери,** фінансові інститути, інвестори – дана група суб'єктів має різні інтереси щодо результатів функціонування підприємства, але при цьому спільним є те, що наявність та просування принципів КСВ стають спонукальним чинником для активізації інвесторів, наданні кредитів тощо;

- **партнери,** коли підприємство має імідж соціально відповідального це засвідчує здатність підприємства здійснювати свою діяльність відповідно до норм права та правил справедливого, соціально-орієнтованого бізнесу, що підвищує значимість у партнерських стосунках з таким підприємством;

- **споживачі,** останнім часом все більше підвищується екологічна культура споживання, на споживачів впливає інформація про якість продукції, вплив продукції на здоров'я людини, відповідальність виробника за продукцію та гарантії її використання, екологічність виробництва продукції тощо;

- **співробітники,** яким важливі плани та наміри подальшого розвитку підприємства, які зацікавлені у винагороді за продуктивну працю, у привабливих умовах праці, охороні здоров'я та безпеці, управлінні ризиками та можливостями нівелювати загрози розвитку підприємства;

- **регіональна спільнота,** яка зацікавлена в робочих місцях, податкових надходженнях у місцеві бюджети, які забезпечують можливості

регіонального саморозвитку, зниженні екологічного навантаження на екосистему, підвищенні добробуту та забезпеченні соціально-економічної безпеки населення в регіоні;

- **суспільство в цілому,** що проявляється у зацікавленості організацій громадського суспільства в провадженні принципів КСВ, включаючи трудові права робітників, права людини, боротьба з корупцією, економічному розвитку та охороні навколишнього середовища відповідно до концепції сталого розвитку.

Такі **функції управління** стратегії КСВ підприємства як планування, організація, мотивування, регулювання та контроль за рахунок використання різноманітних методів управління із дотриманням принципів стратегії управління КСВ підприємства дають можливість цілеспрямовано досягати поставлені перед підприємством завдання. До **методів стратегії управління** відносяться адміністративні, соціальні, психологічні методи.

Поєднання та спрямування різнорідних елементів, процесів, інструментів та методів управління завдяки стратегії управління КСВ підприємства призводить до отримання синергетичного ефекту та досягнення поставлених завдань та цілей КСВ підприємства та ефективності функціонування підприємства відповідно до суспільних запитів становлення сталого розвитку.

Результативність впровадження стратегії управління КСВ підприємства потребує моніторингу, контролю та оцінки ефективності його діяльності. Це можливо здійснювати за рахунок виокремлення групи показників до якої слід віднести **показники ефективності функціонування стратегії управління КСВ підприємства** щодо:

- **працівників,** до такої групи можна віднести показники співвідношення умов праці, рівня заробітної плати, плинність кадрів на підприємстві із середньогалузевими, проведення тренінгів та їх результати впровадження, кількість відпрацьованих понаднормових годин, структура складу працівників у віковому, гендерному розрізі, відсоток інвалідів по

відношенню до кількості працівників, оцінювання працівниками власного підприємства та визначення існуючих недоліків;

- **охорони довкілля,** вплив на навколишнє середовище, витрати на охорону навколишнього середовища, використання вторинної сировини, енергоефективність, споживання електроенергії, обсяг та утилізація відходів, штрафні санкції за порушення екологічних нормативів, впровадження принципів циркулярної економіки;

- **ринку,** що передбачає визначення кількості та відсотку рекламацій покупців, скарг на недобросовісну рекламу, надання споживачам гарантій та сервісного обслуговування продукції, штрафні санкції антимонопольного комітету та інших державних органів тощо.

Оцінка ефективності впровадження стратегії управління КСВ підприємства сприятиме удосконаленню стратегії управління та підвищенню ефективності КСВ на підприємстві.

Отже, стратегія КСВ підприємства представляє собою складний та багатогранний процес, який включає в себе різноманітні методи, функції та передбачає мотиваційне, організаційне, інформаційне забезпечення, що відповідно до основних та специфічних принципів впровадження КСВ підприємства дає можливість за рахунок взаємоузгодженого впливу суб’єкта керуючої системи на керовану отримати досягнення поставлених цілей.

Впровадження стратегії управління КСВ підприємства відповідно до специфічних принципів та їх функціоналів дасть можливість отримати для підприємства ряд вигід серед яких: лояльність клієнтів, підвищення іміджу, збільшення прибутковості, підвищення лояльності зацікавлених сторін та працівників, підвищення ефективності діяльності, збільшення ринку та підвищення конкурентоспроможності, підвищення ефективності управління ризиками.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Що представляє собою стратегія розвитку підприємства як соціально-економічної системи?
2. Які основні характеристики пасивної та активної стратегії розвитку підприємства?
3. Охарактеризуйте активно-наступальну стратегію та активну стратегію ринкової ніші.
4. Охарактеризуйте пасивно-наступальну та захисну стратегії розвитку підприємства як соціально-економічної системи.
5. Назвіть основні стратегії розвитку малого бізнесу та охарактеризуйте їх.
6. Що представляє собою стратегія корпоративної соціальної відповідальності?
7. У чому полягає необхідність та актуальність формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності?
8. Охарактеризуйте специфічні принципи відкритості, системності, значимості та партнерства стратегії корпоративної соціальної відповідальності.
9. Які основні цілі, функції та методи стратегії корпоративної соціальної відповідальності?
10. Які групи суб’єктів стратегії корпоративної соціальної відповідальності ви знаєте?
11. Які показники ефективності функціонування стратегії корпоративної соціальної відповідальності ви знаєте?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1. Визначте основні підходи до реалізації процесу побудови стратегій розвитку підприємницьких утворень. Опишіть конкретні умови (як внутрішні, так і зовнішні), які визначатимуть обрання підприємством того чи іншого підходу до формування стратегій управління розвитком. Обґрунтуйте власну думку щодо доцільності здійснення процесу стратегування розвитку підприємства в умовах прискореного протікання економічних процесів, високого рівня мінливості та невизначеності зовнішнього середовища?

2. Побудуйте систему критеріїв оцінювання стратегічного виміру ефективності розвитку підприємницьких структур та відповідну систему цільових індикаторів (кількісних та якісних). Проведіть розрахунки відповідних показників, встановіть обґрунтований рівень цільових індикаторів на прикладі конкретного підприємства. Виходячи з отриманих результатів надайте рекомендації щодо вдосконалення стратегічного управління розвитком даного підприємства.

3. На основі отриманих у ході виконання попередньо завдання результатів кількісного аналізу показників оцінювання стратегічного виміру ефективності розвитку підприємницьких структур проведіть сценарне моделювання процесу довгострокового розвитку обраного підприємства у розрізі песимістичного, найбільш вірогідного та оптимістичного сценарію розвитку. Кожен із поданих сценаріїв має містити конкретні індикатори його настання та перелік інструментів та напрямків управлінських дій менеджменту підприємства у разі об’єктивізації того чи іншого сценарію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Marhasova, V., Tulchynska, S., Popelo, O., Garafonova, O., Yaroshenko, I., Semykhulyna, I. (2022). Modeling the harmony of economic development of

regions in the context of sustainable development. International Journal of Sustainable Development and Planning, Vol. 17, No. 2, pp. 441-448. https://doi.org/10.18280/ijsdp.170209

2. Popelo, O., Tulchynska, S., Kharchenko, Y., Dergaliuk, B., Khanin, S., Tkachenko, T. (2021). Systemic Approach to Assessing Sustainable Development of the Regions. Journal of Environmental Management and Tourism, (Volume XII, Summer), 3(51): 742 - 753. DOI:10.14505/jemt.v12.3(51).1 3.

3. Popelo, O., Tulchynska, S., Marhasova, V., Ivanova, N., & Samiilenko, H. (2021). An innovative approach to determine the sustainable development of regions by harmonization of the economic, social and environmental components. Journal of Management Information and Decision Sciences, 24(8), 1-9.

4. Shevchuk, N., Tulchynska, S., Severyn-Mrachkovska, L., Pidlisna, O., & Kryshtopa, I. (2021). Conceptual Principles of the Transformation of Industrial Parks into Eco-Industrial Ones in the Conditions of Sustainable Development. IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security, 21(12), 349-355. https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.12.49.

5. Tulchynska, S., Popelo, O., Marhasova, V,. Nusinova, O., Zhygalkevych, Zh. (2021). Monitoring of the Ecological Condition of Regional Economic Systems in the Context of Sustainable Development. Journal of Environmental Management and Tourism, XII, Fal, 5(53),1220-1228. https://doi.org/10.14505/jemt.v12.5(53).06.

6. Tulchynska, S., Popelo, O., Pohrebniak, A., Borysenko, O., Redko, K., Koba, V. (2023). Innovative and investment activities of enterprises within eco-industrial parks in the circular economy context. International Journal of Sustainable Development and Planning, Vol. 18, No. 1, pp. 79-89. https://doi.org/10.18280/ijsdp.180108

7. Tulchynska, S., Shevchuk, N., Kleshchov, A., Kryshtopa, I., Zaburmekha, Ye. (2021). The Role of Higher Education Institutions in the Development of EcoIndustrial Parks in Terms of Sustainable Development. IJCSNS International

Journal of Computer Science and Network Security, 21(10), 317-323. https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.10.45.

8. Джинджоян В. В., Саленко А. С., Сазонець І. Л. Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства : монографія. Рівне, «Волинські обереги», 2021, 190 с.

9. Законодавство України. Сайт Верховної Ради України. URL:http://rada.gov.ua

10. Кузнецова Н. Розвиток креативної економіки у глобальному світі. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. Вип. 3. URL: https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/114.

11. Куцик П. О., Шевчик Б. М. Економічна системологія: проблеми становлення метаекономії як загальної теорії економічних систем : монографія. Львів, Вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2022. 336 с.

12. Макроекономічний огляд та прогноз. Міністерство фінансів України. URL:https://mof.gov.ua/uk/makroogljad.

13. Міністерство освіти і науки України. URL: http://mon.gov.ua.

14. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: www.rada.gov.ua.

15. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

16. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: http://www.kmu.gov.ua.

17. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: www.me.gov.ua.

18. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2024-2026 роки. Міністерство економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=77059300-efc0-4c61-8a67-3974e0cd27a5&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkraini.

19. Сазонець І. Л., Саленко А. С. Знання та інновації як визначальні детермінанти формування та розвитку постіндустріального суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. Вип. 11. С. 5-10.

20. Сазонець І. Л., Саленко А. С. Пріоритетність змін індивідуального характеру трансформації праці в постіндустріальному суспільстві. *Економіка та держава.* 2021. Вип. 5. С. 28-32.

21. Саленко А. С. Інформація та знання як рушійна сила постіндустріального розвитку. *Ефективна економіка.* 2021. Вип. 7. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/86.pdf

22. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

23. Сторінка викладача в електронному кампусі НТУУ «КПІ». URL: http://login.kpi.ua.

24. Тульчинська С. Волок А. Роль імпакт-інвестування у забезпеченні сталого розвитку. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2024. № 4(36). С. 238-248.

25. Тульчинська С. О. Просторовий підхід до управління економічним потенціалом підприємства в умовах неотехнологічного оновлення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022, № 2, Том 2. С. 77-79.

26. Тульчинська С. О. Цифровізація як фактор розвитку регіональних економічних систем в умовах становлення постіндустріального суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 6. С. 13-17.

27. Тульчинська С. О., Кожемяченко О. О. Роль фінансових інструментів у реалізації концепції сталого розвитку. *Бізнес-Інформ.* 2023. №12. С. 300-304.

28. Тульчинська С. О., Солосіч О. С. Економічна безпека національної інноваційної системи в умовах становлення інтелектуальної економіки. Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми,

ефективність: Міжнар. наук.-практ. конф. XIX (XXXI) (16 – 17 березня 2023 р.), м. Київ. Київ, 2023. С. 67-68.

29. Черничко Т. В., Козик І. М. Концептуальні основи постіндустріального етапу розвитку економічної системи: теоретичні засади. *Економіка та суспільство*. 2021. Випуск 26. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/322/308

30. Що відбудеться в українській економіці. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvitu-za-kviten-2024-roku.

ТЕМА 5
МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Лекція 9

Міжнародні стратегії економічного розвитку в контексті інтеграційних процесів та глобальних проблем

План

1. Стратегії розвитку соціально-економічних систем на мароррегіональному та глобальному рівнях

2. Аспекти світових інтеграційних процесів

3. Розвиток світової економічної інтеграції та її вплив на національну соціально-економічну систему

Короткий опис лекції

Стратегії розвитку соціально-економічних систем на мароррегіональному та глобальному рівнях. Економічна інтеграція та її форми. Принципи інтеграції: економічної доцільності інтеграції, соціально-економічної спрямованості інтеграції, демократії входження в інтеграційну структуру, забезпечення взаємодії, винятку економічно невиправдних посередників, недопущення монопольного становища. Переваги та загрози економічної інтеграції. Макрорегіональний, мезорегіональний та мікрорегіональний рівень розвитку світової інтеграції. Виникнення господарських анклавів, висококункурентних територій, віртуальних та транскордонних регіонів.

1. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ НА МАРОРЕГІОНАЛЬНОМУ ТА ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНЯХ

Економічна стратегія окремої держави може сприйматися схвально або негативно її партнерами, іншими державами та міжнародними організаціями.

В процесі інтернаціоналізації економіки здійснюється зближення національних стратегій, вони набувають багатьох спільних рис, зокрема в механізмі досягнення цілей. Таким чином, національні стратегії водночас є міжнародними стратегіями.

Важливим напрямом, складовою частиною національних стратегій є зовнішньоекономічна політика, яка безпосередньо залучає країну до глобального простору міжнародних економічних відносин. Але й внутрішня економічна політика держави формує хоч і опосередковано, міжнародний аспект національної стратегії (наприклад, впливаючи на темпи економічного зростання, галузеву структуру народного господарства, рівень цін на товари та послуги, ємність внутрішнього ринку тощо).

Крім національних стратегій, реалізуються також **стратегії на макрорегіональному й глобальному рівнях**. Стратегії економічного розвитку з високим ступенем обґрунтування й деталізацією за напрямами розробляються Європейським Союзом; дещо менш деталізовані стратегії діють у інших регіональних інтеграційних формуваннях.

Стратегії економічного, соціального й екологічного розвитку розробляються також міжнародними організаціями; вони є своєрідними дороговказами при формуванні національних стратегій. А головне – ці стратегії певною мірою визначають напрями розвитку глобальної економіки.

Наприклад, у 1992 р. у Ріо-де-Жанейро на Всесвітній конференції з проблем розвитку й довкілля була сформульована модель **сталого економічного розвитку**. Суть цієї моделі полягає в гармонізації економічного й екологічного розвитку. Глобальні стратегії розробляються структурами ООН.

Стратегічні плани конструюють також Міжнародний валютний фонд, Всесвітній банк, Світова організація торгівлі та інші глобальні організації.

2. АСПЕКТИ СВІТОВИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Економічна інтеграція характеризується істотними ознаками, що в сукупності відрізняють її від **інших форм економічної взаємодії** країн:

- взаємопроникнення і переплетення національних виробничих процесів;
- широкий розвиток міжнародної спеціалізації та кооперації у виробництві, науці і техніці на основі найбільш прогресивних і глибоких їхніх форм;
- глибокі структурні зміни в економіці країн-учасниць;
- необхідність цілеспрямованого регулювання інтеграційного процесу;
- розробка скоординованої економічної стратегії і політики;
- регіональності просторових масштабів інтеграції;
- необхідні передумови, що першорядно складаються між країнами, де встановилися тісні господарські зв'язки.

Одним із найважливіших чинників розвитку людської цивілізації, безумовно, виявилася інтеграція. Вже за одне це вона гідна детального вивчення. Термін «**інтеграція**» походить з латинської, де «integratio» означає з'єднання окремих частин у загальне, ціле, єдине. Одним із видів інтеграції є економічна інтеграція. Вона – найвищий ступінь розвитку міжнародних економічних відносин.

В окремих джерелах інтеграцію називають регіональною економічною інтеграцією, що є за змістом синонімом міжнародної економічної інтеграції (МЕІ). Таким чином, у самому загальному сенсі МЕІ – об'єднання держав. У підходах до визначення поняття «МЕІ» існують відмінності.

Виділяють такі принципи економічної інтеграції:

- принцип економічної доцільності і наукової обґрунтованості створення нової об'єднаної структури. Даний принцип означає, що при формуванні інтегрованого об'єднання необхідна попередня робота по визначенню

майбутнього економічного ефекту такого об’єднання, яка будується на використанні наукових підходів до оцінки такого ефекту;

- принцип соціально-економічної спрямованості діяльності нової об’єднаної структури. Даний принцип передбачає, що структура при реалізації власних цілей повинна одночасно брати участь у реалізації регіональних економічних і соціальних програм, сприяючи вирішенню проблем зайнятості і збільшенню доходів населення;

- принцип демократії входження суб’єкта в нову об’єднану структуру означає, що колективна діяльність об’єднаних суб’єктів повинна забезпечуватися певними правами всіх учасників. Формування інтегрованих систем вимагає виконання умов, які в першу чергу визначаються необхідністю досягнення підприємствами, що інтегруються, мети, яка випливає з забезпечення відносно рівних економічних умов учасникам процесу та узгодженого розвитку всіх технологічних ланок виробництва кінцевого продукту;

- принцип забезпечення взаємної зацікавленості учасників інтегрованого об’єднання, який полягає в тому, що його діяльність не може реалізувати цілі лише одного суб’єкта, виключаючи інтереси іншого, оскільки в цьому випадку буде порушений принцип демократії;

- принцип винятку економічно невиправданих посередників між партнерами. Сутність даного принципу полягає в тому, що мета інтегрованого об’єднання полягає в поглибленні взаємодії між учасниками для зміцнення їхніх зв’язків;

- принцип недопущення монопольного становища об’єднаної структури на ринку. Даний принцип випливає з об’єктивної вимоги ринку, як правило, має правову основу у вигляді законодавства, що спрямоване на боротьбу з монополіями.

Вирішення проблеми інтеграції завжди зводилась до об’єднання інтегрованих країн на основі принципів вільної торгівлі. Продовжуючи цю ідею, Маркус Мендес (M. Mendes) стверджує, що «економічна інтеграція

сприяє формуванню більш однорідних господарських відносин між державами, розширює можливості для вирівнювання рівнів їх економічного розвитку, оскільки в ході прискорення вільного руху всіх виробничих елементів ... відбувається взаємопроникнення економік держав-членів».

Бела Баласа (B. Balassa), визнаний авторитет з питань інтеграції, у своїх роботах визначає інтеграцію як процес і стан. Розглядаючи інтеграцію як процес, вчена вказує на заходи щодо усунення дискримінації між економічними одиницями, що належать різним національним державам; а як стан, представляє інтеграцію як відсутність різних форм дискримінації між національними господарствами.

Взагалі економічна інтеграція припускає певне географічне зближення, подібність господарсько-культурних систем і країн, що входять в об'єднання. Це створює об'єктивні можливості для формування єдиних економічних інтеграційних угруповань, в основі яких лежить принцип вільної торгівлі.

Відомий голландський економіст-дослідник, лауреат Нобелівської премії з економіки Ян Тінберген (J. Tinbergen) вважав, що «економічна інтеграція є процесом формування оптимальної структури світової економіки шляхом цілеспрямованого впровадження в неї необхідних для інтегрування елементів економічної координації й уніфікації, усунення штучних перешкод, що гальмують формування найбільш сприятливого стану».

Отже економічна інтеграція повинна являти собою свідомо регульований процес зближення економік країн-членів на основі цілеспрямованого державного регулювання. Хоча поняття економічної інтеграції трактується по-різному, але різні визначення можна звести до того, що **економічна інтеграція** є процесом зближення економік декількох держав. Вона є результатом дуже високого рівня і міжнародного поділу праці, й коопераційних зв'язків у рамках окремих регіонів. Її здійснення може проводитися двома шляхами: або шляхом лібералізації торгівлі, або шляхом державного втручання.

Участь країн в інтеграційних об’єднаннях забезпечує їм **переваги,** які позитивно впливають на процеси їх соціально-економічного розвитку. У першу чергу це пов’язано з більш широким доступом до ресурсів (фінансових, трудових, матеріальних, новітніх технологій), що дозволяє оптимально їх використовувати. Збільшення ринкового простору дає змогу використовувати позитивну сторону ефекту масштабу, що мінімізує витрати виробників. Крім того, об’єднуючи спільні зусилля країни-члени інтеграційного угруповання спільно вирішують складні соціально-економічні, екологічні та інші проблеми забезпечення сталого розвитку.

Початкові етапи інтеграції пов’язані із взаємним наданням національних режимів торгівлі та запровадженням спеціальних пріоритетів співробітництва з іншими країнами. При цьому очевидно, що особливий інтерес мають становити ті інтеграційні процеси, які локалізуються в географічній близькості від її кордонів.

3. РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНУ СИСТЕМУ

У **просторовому відношенні розвиток світової економічної інтеграції** можна проаналізувати на макрорегіональному, мезорегіональному та мікрорегіональному рівнях.

Макрорегіональний рівень передбачає об’єднання держав великого регіону. Такими регіонами є: Західна, Центральна, Східна Європа, Центральна Азія, Азіатсько-Тихоокеанський регіон, Північна, Латинська Америка, Близький Схід, Західна і Центральна Африка.

Мезорегіональний рівень розвитку світової інтеграції характеризує співробітництво між прикордонними адміністративно-територіальними одиницями відповідних держав. Прикордонне співробітництво визначається як комплекс форм та інструментів взаємодії між партнерами, які реалізують

різні форми взаємовигідного соціально-економічного партнерства на географічно близьких територіях. Прикордонні регіони, як правило, мають специфічний статус та відіграють динамізуючу роль у процесі міжнародного співробітництва. З метою стимулювання взаємодії в цих регіонах, може створюватися відповідна виробнича інфраструктура, спільно використовуватися ресурсна база, реалізовуватися спільні проекти (транспортні, природоохоронні, соціальні, гуманітарні та ін.).

Поява великих торговельних блоків разом із порівняно глибшою інтегрованістю держав – ядра блоку, свідчить про виникнення феномена паралельної багаторівневої інтеграції держав, за якої одна країна бере участь одночасно в кількох організаціях, діяльність яких націлена на мінімізацію торговельних бар'єрів. Причому чим менше країн в організації, тим більш внутрішньо лібералізованим є відповідне інтеграційне об'єднання.

Виокремлення відносно самостійно функціонуючих регіонів у межах існуючих адміністративних одиниць проявляється у створенні так званих **господарських анклавів** – філій або дочірніх підприємств транснаціональних компаній. Дані підрозділи утворюють локальні закриті **мікрорегіони,** які повністю або частково автономні від оточуючого середовища та не мають спільних інтересів з територією господарювання. Вплив таких утворень на регіональну економіку носить суперечливий характер. З одного боку, має місце створення нових робочих місць та поповнення місцевих бюджетів. З іншого боку, у стратегічні плани анклавів, як правило, не входить розвиток території базування, крім того, часто наслідком їхньої діяльності є нераціональне використання та навіть виснаження локальних ресурсів.

Іншим шляхом формування нових економічних регіонів у межах існуючих адміністративних одиниць є **виникнення висококонкурентних територій, які** не мають чітких кордонів і характеризуються акумуляцією та активним використанням новітніх технологій, прогресивних видів організації виробничого процесу, розвитком сфери НДДКР, активною інноваційною діяльністю та стійкими конкурентними позиціями на глобальному ринку.

Найбільш відомі серед них Силіконова долина, Помаранчеве графство, Маршрут 122 (США), Третя Італія (адміністративний район Емілії-Романії в Італії), Баден-Вюртемберг (Німеччина), Північне Онтаріо (Канада). Як правило, дані регіони виникають на основі інноваційних кластерів.

Другою формою нової регіоналізації є утворення віртуальних регіонів, існування яких зумовлено доступом до нових економічних ресурсів, а саме – фінансових та інформаційних потоків. Так, в США триває робота над створенням штучного регіону, який об'єднає 110 університетів, дослідницьких центрів та корпорацій та буде використовувати відокремлену інформаційно-комунікаційну мережу Інтернет-2, що забезпечить домінування американських вчених в сфері НДДКР та вищої освіти.

Третя форма регіоноутворення – формування транскордонних регіонів, метою яких є досягнення синергетичного ефекту від співробітництва національних регіонів декількох держав. Причому транскордонні регіони виникають як між територіально близькими регіонами різних країн (Саар-Ленд), так і на територіях, які не мають спільних кордонів («Блакитний банан» в Європі, який об'єднує Мілан, Мюнхен, Амстердам).

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Обґрунтуйте твердження, що стратегія соціально-економічного розвитку країни виступає міжнародною стратегією.
2. Назвіть особливості економічної інтеграції.
3. Визначте принципи економічної інтеграції та охарактеризуйте їх.
4. Що представляє собою економічна інтеграція, які її переваги?
5. Які різновиди розвитку світової економічної інтеграції у просторовому відношенні Ви можете назвати?
6. Що представляють собою господарські анклави та мікрорегіони та як на їх утворення вплинула інтеграція?

7. У чому полягає різниця між новими економічними регіонами та віртуальними регіонами?

8. У чому полягає особливість формування трансфордонних регіонів?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1. Наведіть аргументи інтегрованості національної соціально-економічної системи у світове господарство.

2. Які переваги та загрози економічної інтеграції отримала економіка України?

3. Яким чином торгівельні блоки впливають на інтегрованість України у світове господарство?

4. Проведіть аналіз стану глобальної системи зовнішньоторговельних відносин у розрізі ключових показників динаміки, тенденцій до провадження політики протекціонізму або лібералізму з боку прогресивних країн світу. Оцініть вплив зовнішньоторговельних конфліктів на стратегічні перспективи функціонування соціально-економічних систем. Обґрунтуйте отримані висновки актуальними статистичними даними.

5. Одним з актуальних напрямків стратегування процесів функціонування національної соціально-економічної системи є динамічні процеси інтеграції у економічних простір глобальних зовнішньоторговельних зв’язків, результатом якого стало підписання Україною 19 угод про вільну торгівлю (у т.ч. з Європейським Союзом, Великобританією, Ізраїлем, Канадою), які охоплюють собою 47 країн світу й більш ніж 800 млн споживачів. Проаналізуйте вплив активної зовнішньоторговельної співпраці України у межах вищезгаданих угод на стратегічні перспективи розвитку національної соціально-економічної системи. Яким чином дані угоди впливають на міжнародні стратегії розвитку України у глобальному просторі? Надайте обґрунтовану відповідь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гречко А. В., Джумакєєва Д. Д. Імплементація зарубіжного досвіду стратегічного управління на вітчизняних підприємствах аграрного сектору. *Економічний вісник КПІ*. 2021. № 18. DOI: https://doi.org/10.20535/2307-5651.19.2021.240580.

2. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник до виконання практичних занять / уклад.: М. В. Шашина. С. О. Тульчинська. Київ, НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», 2023. 70 с. URL: https://ela.kpi.ua/handle/123456789/55883.

3. Законодавство України. Сайт Верховної Ради України. URL:http://rada.gov.ua

4. Макроекономічний огляд та прогноз. Міністерство фінансів України. URL:https://mof.gov.ua/uk/makroogljad.

5. Міністерство освіти і науки України. URL: http://mon.gov.ua.

6. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: www.rada.gov.ua.

7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

8. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: http://www.kmu.gov.ua.

9. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: www.me.gov.ua.

10. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2024-2026 роки. Міністерство економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=77059300-efc0-4c61-8a67-3974e0cd27a5&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkraini.

11. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

12. Сторінка викладача в електронному кампусі НТУУ «КПІ». URL: http://login.kpi.ua.

13. Що відбудеться в українській економіці. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvitu-za-kviten-2024-roku.